

Książka zawiera opracowania wszystkich
obowiązkowych lektur z podstawy programowej

OPRACOWANIA LEKTUR SZKOLNYCH DLA LICEUM I TECHNIKUM

OPRACOWANIA

LEKTUR SZKOLNYCH

DLA LICEUM I TECHNIKUM

Katarzyna Zioła-Zemczak

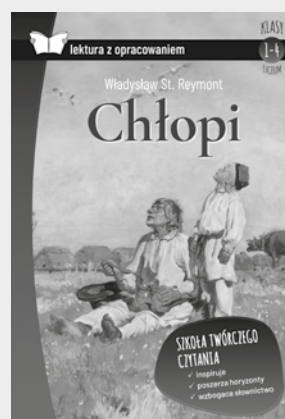
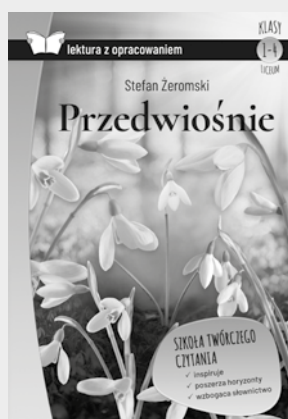
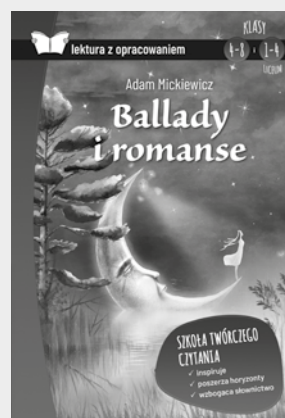
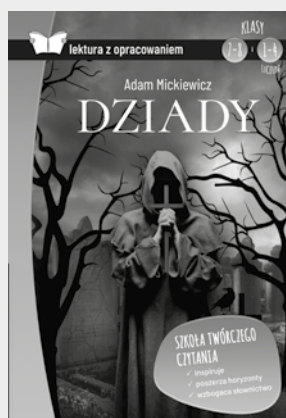
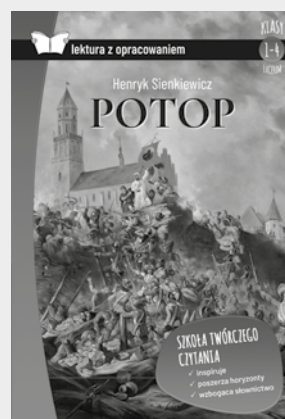
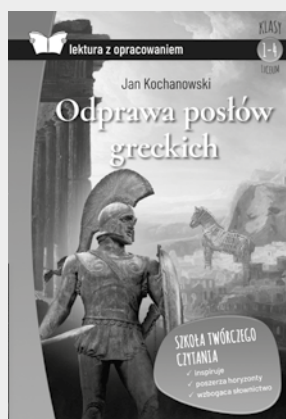
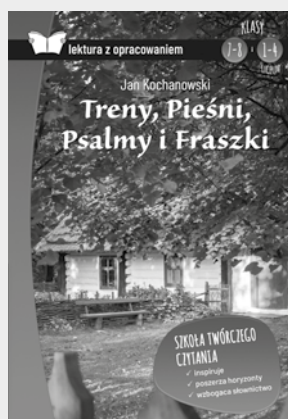
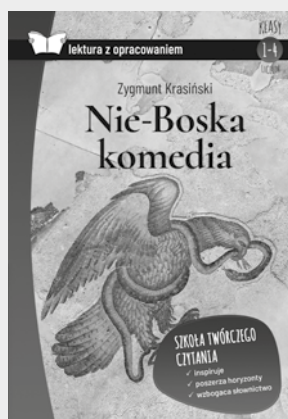
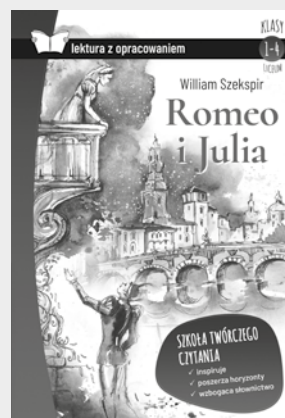
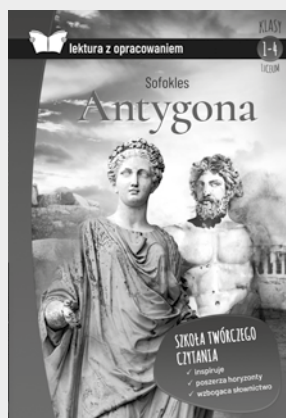
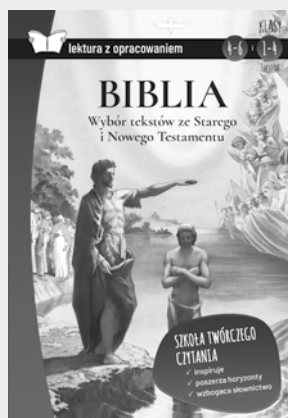
Iza Sieranc

Izabela Paszko

Anna Willman

WYDAWNICTWO SBM POLECA

i inne

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6	ADAM MICKIEWICZ BALLADY I ROMANSE.....	113
LEKTURY	7	WYBRANE SONETY Z CYKLU SONETY KRYMSKIE ORAZ INNE WIERSZE ADAMA MICKIEWICZA	118
BIBLIA (FRAGMENTY)	8	ADAM MICKIEWICZ KONRAD WALLENROD, POWIEŚĆ HISTORYCZNA Z DZIEJÓW LITEWSKICH I PRUSKICH.....	121
JAN PARANDOWSKI MITOLOGIA. WIERZENIA I PODANIA GREKÓW I RZYMIAN	15	ADAM MICKIEWICZ DZIADY, CZĘŚĆ III	125
HOMER ILIADA	25	JULIUSZ SŁOWACKI KORDIAN	133
SOFOKLES ANTYGONA	28	POEZJA JULIUSZA SŁOWACKIEGO	139
HOMER ODYSEJA.....	34	ZYGMUNT KRASIŃSKI NIE-BOSKA KOMEDIA	142
WYBRANE PIEŚNI HORACEGO	38	BOLESŁAW PRUS LALKA	150
NAJSTARSZE ZABYTKI JĘZYKA POLSKIEGO.....	40	BOLESŁAW PRUS Z LEGEND DAWNEGO EGIPITU.....	161
KWIATKI ŚW. FRANCISZKA Z ASYŻU (FRAGMENTY).....	45	ELIZA ORZESZKOWA GLORIA VICTIS	164
PIEŚŃ O ROLANDZIE (FRAGMENTY).....	48	HENRYK SIENKIEWICZ POTOP	167
GALL ANONIM KRONIKA POLSKA (FRAGMENTY).....	51	FIODOR DOSTOJEWSKI ZBRODNIA I KARA.....	178
DANTE ALIGHIERI BOSKA KOMEDIA (FRAGMENTY).....	54	STANISŁAW WYSPIAŃSKI WESELE	188
WYBRANE PIEŚNI, PSALMY I TRENY JANA KOCHANOWSKIEGO.....	57	WŁADYSŁAW STANISŁAW REYMONT CHŁOPI, T. 1. JESIEŃ	196
JAN KOCHANOWSKI ODPRAWA POSŁÓW GRECKICH.....	64	STEFAN ŻEROMSKI ROZDZIÓBIA NAS KRUKI, WRONY... ..	204
PIOTR SKARGA KAZANIA SEJMOWE (FRAGMENTY).....	70	STEFAN ŻEROMSKI PRZEDWIOŚNIE.....	207
JAN CHRZYSTOM PASEK PAMIĘTNIKI (FRAGMENTY).....	74	WITOLD GOMBROWICZ FERDYDURKE (FRAGMENTY)	216
WILLIAM SZEKSPIR MAK BET	78	WYBRANE OPOWIADANIA TADEUSZA BOROWSKIEGO	221
WILLIAM SZEKSPIR ROMEO I JULIA	86	GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI INNY ŚWIAT. ZAPISKI SOWIECKIE	227
MOLIER SKĄPIEC	93	HANNA KRALL ZDĄŻYĆ PRZED PANEM BOGIEM	234
IGNACY KRASICKI HYMN DO MIŁOŚCI OJCZYZNY	100	ALBERT CAMUS DŻUMA	243
IGNACY KRASICKI SATYRY	102	GEORGE ORWELL ROK 1984	252
WYBÓR SIELANEK I LIRYKI RELIGIJNEJ FRANCISZKA KARPIŃSKIEGO.....	107		
ADAM MICKIEWICZ ODA DO MŁODOŚCI	111		

JÓZEF MACKIEWICZ DROGA DONIKĄD (FRAGMENTY)	260
SŁAWOMIR MROŻEK TANGO	264
WYBRANE UTWORY OKRESU STANU WOJENNEGO	271
POWOJENNA PIOSENKA LITERACKA – WYBRANE UTWORY	275
MAREK NOWAKOWSKI RAPORT O STANIE WOJENNYM (WYBRANE OPOWIADANIE)	278
MAREK NOWAKOWSKI GÓRĄ EDEK	280
JACEK DUKAJ KATEDRA	282
ANTONI LIBERA MADAME	286
ANDRZEJ STASIUK MIEJSCE (Z TOMU OPowieści GALICYJSKIE)	293
OLGA TOKARCZUK PROFESOR ANDREWS W WARSZAWIE	296
RYSZARD KAPUŚCIŃSKI PODRÓŻE Z HERODOTEM (FRAGMENTY)	299

AUTORZY LEKTUR 303

ALIGHIERI DANTE	304
ASNYK ADAM	304
BACZYŃSKI KRZYSZTOF KAMIL	305
BALIŃSKI STANISŁAW	306
BARAŃCZAK STANISŁAW	308
BIAŁOSZEWSKI MIRON	309
BOROWSKI TADEUSZ	310
CAMUS ALBERT	310
CZECHOWICZ JÓZEF	311
DOSTOJEWSKI FIODOR	312
DUKAJ JACEK	313
GAJCY TADEUSZ	313
GALL ANONIM	314
GOMBROWICZ WITOLD	315
HERBERT ZBIGNIEW	315
HERLING-GRUDZIŃSKI GUSTAW	317
HOMER	318
HORACY	318
IŁŁAKOWICZÓWNA KAZIMIERA	318

KAPUŚCIŃSKI RYSZARD	320
KARPIŃSKI FRANCISZEK	320
KASPROWICZ JAN	321
KOCHANOWSKI JAN	322
KRALL HANNA	322
KRASICKI IGNACY	323
KRASIŃSKI ZYGMUNT	323
LECHOŃ JAN	323
LEŚMIAN BOLESŁAW	325
LIBERA ANTONI	326
MACKIEWICZ JÓZEF	326
MICKIEWICZ ADAM	327
MIŁOSZ CZESŁAW	327
MOLIER	328
MORSZTYN JAN ANDRZEJ	329
MROŻEK SŁAWOMIR	330
NABOROWSKI DANIEL	331
NORWID CYPRIAN KAMIL	332
NOWAKOWSKI MAREK	333
ORWELL GEORGE	333
ORZESZKOWA ELIZA	334
PARANDOWSKI JAN	334
PASEK JAN CHRZYSTOM	334
PAWLIKOWSKA-JASNORZEWSKA MARIA	335
PÓLKOWSKI JAN	336
POŚWIATOWSKA HALINA	337
PRUS BOLESŁAW	339
PRZYBOŚ JULIAN	339
REYMONT WŁADYSŁAW STANISŁAW	341
RÓŻEWICZ TADEUSZ	341
RYMKIEWICZ MAREK JAROSŁAW	342
SĘP SZARZYŃSKI MIKOŁAJ	344
SIENKIEWICZ HENRYK	345
SKARGA PIOTR	345
SŁOWACKI JULIUSZ	345
SOFOKLES	346

STAFF LEOPOLD.....	346
STASIUK ANDRZEJ	348
SZEKSPIR WILLIAM	348
SZYMBORSKA WISŁAWA.....	348
ŚWIETLICKI MARCIN.....	350
TETMAJER KAZIMIERZ PRZERWA	352
TOKARCZUK OLGA	353
TUWIM JULIAN.....	353
WENCEL WOJCIECH.....	355
WIERZYŃSKI KAZIMIERZ.....	356
WYSPIAŃSKI STANISŁAW	357
ŻEROMSKI STEFAN	357

RODZAJE I GATUNKI LITERACKIE..... 359

BALLADA.....	360
CHANSON DE GESTE.....	360
DIALOG.....	360
DRAMAT AWANGARDOWY	360
DRAMAT	360
DRAMAT ROMANTYCZNY	360
DRAMAT SYMBOLICZNY	360
EPIKA	361
EPOPEJA (EPOS)	361
HAGIOGRAFIA	361
HYMN.....	361
KAZANIE (MOWA)	361
KOMEDIA	361
KRONIKA	361
LEGENDA	361
LIRYKA.....	362

LITERATURA FAKTU	362
MIT	362
NOWELA	362
ODA.....	362
OPOWIADANIE	362
OPOWIADANIE SCIENCE FICTION.....	362
PAMIĘTNIK.....	363
PIEŚŃ	363
PLANKT (LAMENT).....	363
POEMAT	363
POWIEŚĆ	363
POWIEŚĆ AWANGARDOWA	363
POWIEŚĆ HISTORYCZNA.....	363
POWIEŚĆ PARABOLA	363
POWIEŚĆ POETYCKA	363
POWIEŚĆ POLITYCZNA.....	364
POWIEŚĆ PSYCHOLOGICZNA	364
POWIEŚĆ REALISTYCZNA	364
PSALM	364
REPORTAŻ	364
SATYRA.....	364
SONET	364
SPRAWOZDANIE	364
TRAGEDIA	365
TREN.....	365
WERSZ ZDANIOWY (ŚREDNIOWIECZNY WERSZ POLSKI LUB WERSZ ASYLABICZNY).....	365
WYWIAD	365

INDEKS AUTORÓW 366

INDEKS UTWORÓW 366

WSTĘP

Drogi Czytelniku!

Książka, którą trzymasz w ręku, to kompendium wiedzy z zakresu wszystkich lektur obowiązkowych, których znajomość jest wymagana od uczniów liceów i techników. Dzięki niej przygotujesz się do egzaminu maturalnego z języka polskiego, ale też do sprawdzianów czy prac klasowych w trakcie bieżącej nauki w szkole. Publikacja ta może również stanowić źródło wiedzy podczas nauki w domu oraz odrobienia zadań – pamiętaj jednak, że nic nie zastąpi samodzielnej lektury książek. Aby przekonać cię, że tak właśnie jest, przy opracowaniu każdej lektury znajdziesz podrozdział zatytułowany ***Dlaczego czytamy...?***

Publikacja powstała po to, by pomóc ci usystematyzować wiedzę o lekturach obowiązkowych – zwłaszcza ich genezie (czyli przyczynach i okolicznościach powstania), świecie przedstawionym, bohaterach czy wreszcie podejmowanej problematyce. Dużą część publikacji stanowią streszczenia oraz towarzyszące im osie czasu z chronologicznie uszeregowanymi kluczowymi wydarzeniami. W wielu przypadkach objaśniono także **kontekst** istotny dla właściwego odbioru i interpretacji dzieła – zazwyczaj historyczny lub biograficzny.

Najważniejsze informacje o lekturze zostały przedstawione w atrakcyjnej formie **mapy mentalnej**. Graficzne odzwierciedlenie elementów świata przedstawionego pomoże ci uporządkować informacje i zauważyć zależności między nimi, a także zainspiruje do tworzenia własnych notatek w taki sposób.

W książce znajdziesz także **informacje o autorach lektur** w postaci minibiogramów prezentujących najważniejsze fakty z ich życia. Nieco więcej miejsca poświęcono poetom – w notkach znalazły się krótkie omówienia wybranych wierszy, z którymi możesz się zetknąć na lekcjach języka polskiego.

Każde dzieło przynależy do jakiegoś **rodzaju i gatunku literackiego**. Zostały one omówione w kolejności alfabetycznej w specjalnej sekcji (zob. s. 359–365).

Każde opracowanie lektur zostało opatrzone odnośnikami do strony, na której znajdziesz definicję właściwego rodzaju lub gatunku literackiego, znajduje się tam również informacja, gdzie szukać notki biograficznej o autorze tekstu.

Jak korzystać z książki?

Aby odszukać interesującą cię lekturę, przejrzyj spis treści, gdzie tytuły są uporządkowane w kolejności chronologicznej. Możesz też skorzystać z indeksu utworów (znajdziesz tam także odnośniki do tytułów wierszy, które omówiono w biogramach autorów) zamieszczonego na końcu książki.

Opracowania lektur składają się z kilku działów: • *Geneza* • *Kontekst* • *Świat przedstawiony* w postaci mapy mentalnej • *Charakterystyka postaci* • *Streszczenie* i towarzysząca mu oś czasu z chronologicznie uszeregowanymi najważniejszymi wydarzeniami • *Problematyka* • *Dlaczego czytamy...?*

Pamiętaj, przy każdym tytule znajduje się odnośnik do biogramu pisarza i do hasła w słowniczku gatunków literackich. Zapoznanie się z nimi dopełni wiadomości o utworze.

Życzymy przyjemnej lektury. Mamy nadzieję, że zaowocuje ona sukcesami w szkole i stanie się dla ciebie skarbnicą inspiracji!

Autorki i Wydawca

LEKTURY

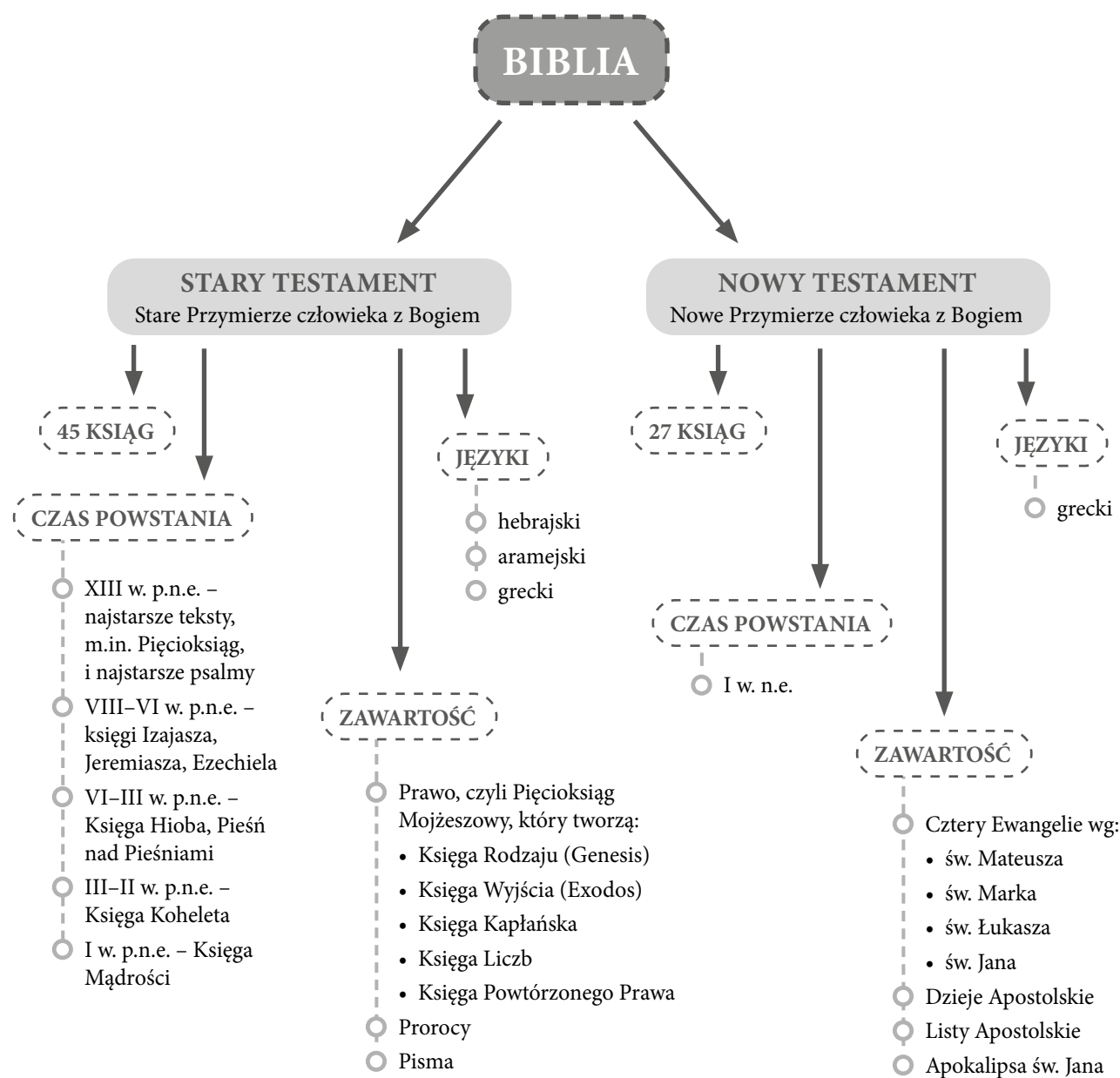
W tym rozdziale znajdziesz opracowania wszystkich lektur obowiązkowych w liceach i technikach. Oprócz informacji o ich genezie (czyli przyczynach i okolicznościach powstania), treści czy problematyce zawarto w nim charakterystyki postaci, począwszy od bohatera głównego (lub bohaterów głównych) po postacie drugoplanowe i epizodyczne. W przypadku większości dzieł epickich i dramatycznych zamieszczono również oś czasu, na której znalazły się najważniejsze wydarzenia. Dla właściwej interpretacji niektórych tekstów omówiono kontekst (najczęściej historyczny lub biograficzny). Przy każdym tytule znajduje się natomiast odnośnik do części, w których można zapoznać się z biogramem autora oraz definicją gatunku literackiego. Lektury zostały zaprezentowane w kolejności chronologicznej (to nauczyciel decyduje, w której klasie każda z nich będzie omawiana).

BIBLIA (FRAGMENTY)

Geneza

Nie wiemy, kto napisał większość ksiąg Biblii – dotyczy to przede wszystkim Starego Testamentu – chociaż późniejsza tradycja przypisała niektórym spośród nich autorów. Biblia kształtowała się przez ponad dziesięć stuleci. Zanim zaczęto utrzymywać w piśmie treści, które wypełniły poszczególne księgi, zawarte w nich opowieści, psalmy, przysłowia czy proroctwa żyły w tradycji ustnej. Większość ksiąg powstawała etapami. Najstarsze fragmenty Starego Testamentu datuje się na XII–X w. p.n.e., najmłodsze zaś – na około I w. p.n.e. Nowy Testament powstawał przede wszystkim w I w. n.e. – część tekstów tworzyli ludzie, którzy żyli w czasach Chrystusa, mało tego – znali go, słuchali jego nauk, towarzyszyli mu. Proces formowania się Nowego Testamentu zakończył się na początku II w. n.e.

Świat przedstawiony

Streszczenie i problematyka wybranych fragmentów Biblii

Stworzenie świata i człowieka. Pierwsi ludzie (Księga Rodzaju)

Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię, która była bezładem i pustkowiem spowitym mrokiem. Pierwszego dnia Stwórca uczynił światłość, którą nazwał dniem, a następnie oddzielił ją od ciemności, którą nazwał nocą. Następnego dnia Bóg stworzył niebo, oddzielając sklepienia w środku wód. Kolejnego z woli Stwórcy z wód wyłoniła się sucha powierzchnia – Bóg nazwał ją ziemią, a zbiorowisko wód – morzem. Następnie stworzył zielone rośliny dające nasiona i owoce. Czwartego stworzył i umieścił na sklepieniu ciała niebieskie świecące w nocy i za dnia – miały one wyznaczać pory roku, dni i lata. Następnie Bóg rozkazał, by wody zarośli się istotami żywymi, a ptactwo latało nad ziemią. Szóstego dnia Bóg powołał do życia bydło, zwierzęta pełzające i inne dzikie stworzenia. Na końcu stworzył ludzi – mężczyznę i kobietę na swój obraz i podobieństwo i pobłogosławił im, nakazał się rozmnażać, by zaludnili ziemię i czynili ją sobie poddaną. Wszystko, co Bóg stworzył, było dobre. Siódmego dnia Bóg odpoczywał – poświęcił ten dzień i uczynił go świętym.

Pierwsi ludzie żyli w raju, który podarował im Bóg – miejscu pięknym i wolnym od trosk, cierpień, chorób – w harmonii z naturą i Stwórcą. Któregoś dnia niewiasta, ulegając podszeptom węża, zerwała owoc z drzewa poznania dobra i zła, łamiąc tym samym jedyny zakaz Boga. Podała owoc mężczyźnie, a kiedy go zjedli, zobaczyli, że są nadzy, i ukryli się przed Bogiem. Stwórca ukarał ich za nieposłuszeństwo – zostali wygnani z raju i skazani na życie w trudzie i znoju. Mężczyzna nadał kobiecie imię Ewa, co znaczy „matka wszystkich żyjących”.

Pierwsi rodzice mieli dwóch synów – Kaina i Abła. Kain zajmował się uprawą roli, a Abel – hodowlą bydła. Gdy bracia składali Bogu ofiarę z owoców swej pracy, Stwórca łaskawym okiem spojrzał na tę złożoną przez Abła (najlepsze zwierzęta z jego trzody), lekceważąc plony przyniesione przez drugiego z braci. Zazdrosny Kain zabił Abła, za co Bóg skazał go na wygnanie. Obiecał jednak go chronić i naznaczył go piętnem, by nikt z napotkanych przez niego ludzi go nie zabił. Kain zawędrował do kraju Nod (nazwa ta oznacza „błąkać się”, „błądzić”) – tam osiadł i założył własną rodzinę.

Po śmierci Abła i wygnaniu Kaina Adamowi i Ewie urodził się trzeci syn – Set, który zapoczątkował lud Setytów.

Problematyka

Księga Rodzaju (Genesis) otwierająca Stary Testament należy do ksiąg historycznych. Opisuje wydarzenia w porządku chronologicznym – od stworzenia świata i człowieka do powstania narodu Izraela.

Opis stworzenia świata ma charakter mitu kosmogonicznego (o początkach wszechświata) i antropogenicznego (o pochodzeniu człowieka). Wskazuje na monoteistyczny charakter wiary – ukazuje jedynego Boga jako przyczynę wszystkiego. Człowiek jest ukoronowaniem dzieła tworzenia – powstał na wzór i podobieństwo Boga, by panować nad światem. W sensie metaforycznym otwierający Księgę Rodzaju fragment jest opisem tworzenia ładu moralnego, symbolem aktu kreacji, a pod względem gatunku – poematem epickim.

Historia pierwszych ludzi zawiera archetypy nieposłuszeństwa, buntu przeciwko Bogu, raju utraconego; Adam i Ewa to archetypy kobiety i mężczyzny, związku między nimi, pary małżeńskiej. W historii o Kainie i Ablu znajdziemy archetyp zazdrości, bratobójczej zbrodni, dobrego i złego brata, topos wygnania, rywalizacji o przychylność rodziców lub Boga, niezgody między braćmi. Kain i Abel symbolizują bratobójczą wojnę.

Historia o początkach świata i pierwszych ludzi jest źródłem wielu biblizmów (stałe związki frazeologiczne, których źródłem jest Biblia), takich jak: zakazany owoc (coś niedozwolonego, a jednocześnie kuszącego; tabu), strój Adama (nagość), listek figowy (coś, co ma ukrywać wstydlivą prawdę), rajske życie (życie w dostatku), kainowe piętno (symbol popełnionej zbrodni, bratobójstwa).

Dzieje Noego – historia potopu (Księga Rodzaju)

Z czasem pierwsi ludzie zaczęli się odsuwać od Boga, pogrążając się w grzechu. Bóg postanowił ich ukarać, zsyłając potop. Ocalił jednak Noego, człowieka prawego i pobożnego. Nakazał mu zbudować potężną drewnianą arkę i schronić się na niej wraz z żoną, trzema synami i ich żonami oraz parami wszystkich gatunków zwierząt. Kiedy Noe miał 600 lat, rozpoczął się potop. Deszcz padał przez 40 dni i 40 nocy, zatapiając całą ziemię. Po 150 dniach wody zaczęły opadać, a arka osiadła na szczytach gór Ararat. Kiedy wody potopu opadły, Noe wraz z rodziną oraz zwierzętami zszedł na ląd, gdzie wybudował ołtarz Bogu. Bóg zawarł z nim przymierze, obiecując, że już nigdy nie ześle podobnego kataklizmu. Znakiem tego sojuszu była tęcza, która pojawiała się na niebie. Noe dał początek nowym pokoleniom ludzi.

Problematyka

Opowiadanie o Noem jest bogatym źródłem motywów, z których najpopularniejszym jest motyw potopu jako kary zesłanej na ludzi przez bogów, obecny w mitologiach wszystkich kontynentów.

Najpopularniejszym symbolem jest tęcza, która ukazała się po potopie – znak przymierza człowieka z Bogiem. Z kolei w języku obecne są takie wyrażenia, jak arka Noego – symbol ocalenia przed zagładą, bezpieczne miejsce.

Historia Abrahama, Sodoma i Gomora, ofiarowanie Izaaka (Księga Rodzaju)

Abram, potomek rodu Noego, był mieszkańcem Ur. Z woli Boga, który zapowiedział, że uczyni go patriarchą wielkiego narodu, opuścił rodzinną ziemię i wraz z bliskimi udał się do krainy Kanaan. Kiedy Abram miał 99 lat, Bóg znów mu się objawił i nadał nowe imię: Abraham, co oznacza „ojciec mnóstwa narodów”. Zawarł z nim przymierze, które miało trwać przez następne pokolenia. Po raz kolejny w towarzystwie aniołów objawił się Abrahamowi pod dębami Mamre. Jeden z przybyszów powiedział mu, że za rok o tej samej porze jego żona będzie miała syna, nakazał też zmienić jej imię na Sara. Abraham odprowadził swych gości, którzy zmierzali w stronę Sodomy. W drodze Bóg zdradził mu zamiar zniszczenia słynących z rozpusty i bezbożności miast – Sodomy i Gomory. Na prośbę Abrahama obiecał odstąpić od tego zamiaru, jeśli w występnych miastach znajdzie się choćby 10 uczciwych ludzi. Tymczasem dwaj aniołowie dotarli do Sodomy, a widząc całkowity upadek moralności mieszkańców, postanowili ją zniszczyć, oszczędzając jedynie prawego Lota (bratanka Abrahama), który udzielił im gościny, oraz jego rodzinę. Nakazali im opuścić miasto, a następnie zesłali na Sodomę i Gomorę deszcz siarki. Żona Lota wbrew zakazowi aniołów obejrzała się za siebie, po czym zamieniła się w słup soli.

Kiedy Abraham miał 100 lat, Sara urodziła syna, któremu nadano imię Izaak. Gdy chłopiec nieco podrośł, Bóg wystawił Abrahama na najcięższą próbę – nakazał mu udać się z Izaakiem do kraju Moria i tam, na jednym z pagórków, złożyć syna w ofierze. Abraham wykonał polecenie Pana, ale kiedy uniósł nóż, by zabić Izaaka, aniołowie wstrzymali go, a Bóg obiecał mu wieczne przymierze.

Problematyka

Abraham to pierwszy patriarcha (protoplasta i przywódca narodu) w dziejach narodu wybranego (czyli Izraela), bohater sporej części Księgi Rodzaju. Ofiara Abrahama symbolizuje trudną próbę wierności,

jakiej Bóg poddaje człowieka. To także symbol największej ofiary, którą jest w stanie ponieść człowiek, trudnych doświadczeń i cierpienia, jakie należy zaakceptować, oraz symbol bezgranicznego zaufania do Boga. Sodoma i Gomora to z kolei symbole zła i rozpusty.

Historia Józefa, jego braci i ich czynów w Egipcie (Księga Rodzaju)

Józef, prawnuk Abrahama, wnuk Izaaka i syn Jakuba, był ulubieńcem ojca – młodzieńcem urodziwym, mądrym i uzdolnionym. Mieszkał w Kanaanie, czyli w kraju, gdzie zgodnie z wolą Boga zatrzymał się Izaak. Józef miał dziesięciu braci, którzy nienawidzili go za to, że ojciec okazuje mu specjalne względy. Któregoś dnia Jakub wysłał Józefa do swych pozostałych synów wypasających bydło, by sprawdził, jak sobie radzą. Gdy Józef dotarł na miejsce, bracia postanowili się go pozbyć. Związali go i wrzucili do wyschniętej studni, ostatecznie jednak sprzedali go jako niewolnika przechodzącej w pobliżu karawanie kupieckiej. W ten sposób młodzieniec trafił do Egiptu, gdzie został sprzedany urzędnikowi faraona, Potifarowi. Wkrótce zdobył jego zaufanie, naraził się jednak jego żonie, której zaloty odrzucił – na skutek jej intrygi trafił do więzienia. Dwa lata później wyjaśnił sen faraona o siedmiu tłustych i siedmiu chudych krowach oraz o siedmiu pustych i siedmiu pełnych kłosach: tłuste krowy i pełne kłosy symbolizowały siedem lat urodzaju, a krowy chude i puste kłosy – siedem lat nieurodzaju. Z woli faraona Józef został zarządcą całego kraju. Pod jego nadzorem zgromadzono zapasy pozwalające uniknąć głodu, a nawet sprzedawać nadwyżki zboża kupcom przybywającym z innych krajów. Jakub także wysłał do Egiptu swych 10 synów po zapasy. Józef rozpoznał ich od razu, sam pozostając nierozpoznanym. Następnie poddał ich próbie, wysuwając przeciwko nim oskarżenie o szpiegostwo, a podczas przesłuchania dowiedział się, co dzieje się w jego rodzinnym domu. Usłyszał też ich rozmowę, z której wynikało, że bardzo żałują tego, co kiedyś uczynili swemu bratu. Józef zostawił jednego z posłańców jako zakładnika, a pozostałych wyprawił ze zbożem do Kanaanu i nakazał im powrócić z najmłodszym bratem Beniaminem, ulubieńcem Jakuba. Kiedy bracia po raz drugi przybyli do Egiptu, wyprawił dla nich ucztę, po czym obficie zaopatrzył w zboże i odesłał do domu, poddając ich jednak jeszcze jednej próbie: kazał sługom ukryć w torbie Beniamina srebrny puchar, a następnie jako złodzieja postanowił zatrzymać w Egipcie, czyniąc swym niewolnikiem. Bracia błagali Józefa o litość – wiedzieli, że ich ojciec, stary Jakub, nie przeżyje utraty ukochanego syna. Józef w końcu wyjawiał im, kim jest, i wybaczył wszystko. Następnie sprowadził całą rodzinę do Egiptu.

Problematyka

Historia Józefa zawiera prawdy o trudnych relacjach, jakie niekiedy łączą rodzinę. Znajdziemy w niej takie motywy jak: faworyzowany syn, ojcowskie błędy, zazdrość o względy rodziców, długa droga do braterstwa i pojednania. Jest także źródłem związków frazeologicznych, m.in. siedem lat tłustych, siedem lat chudych – po latach pomyślności następują lata niepowodzeń i klęsk.

Księga Hioba

Hiob z ziemi Us był człowiekiem sprawiedliwym, dobrym, bogatym i obdarzonym kochającą rodziną, przede wszystkim zaś bogobojnym. Pewnego razu Bóg chwalił Hioba przed szatanem, który zaproponował, by poddać jego wiarę próbie. Twierdził, że łatwo jest chwalić Boga człowiekowi obdarzanemu przez Niego łaskami. Bóg przystał na ten zakład. W ciągu jednego dnia do Hioba dotarły wieści o śmierci jego sług i wszystkich (dziesięciorga) dzieci oraz o utracie majątku. Hiob przyjął z pokorą swój los i mimo rozpacz nie odwrócił się od Stwórcy. Zachował tę postawę także wtedy, gdy spadło na niego kolejne nieszczęście – zachorował na trąd. Trzej przyjaciele Hioba przez siedem

dni towarzyszyli mu w cierpieniu. Siódmego dnia Hiob przemówił, przeklinając dzień, w którym się urodził. Przyjaciele uznali, że musiał czymś zawinąć Bogu i dlatego został tak surowo ukarany, co rozgniewało Hioba – wiedział, że nie popełnił żadnego grzechu. Mimo że nie rozumiał sensu boskich wyroków, akceptował je z pokorą, nie buntował się, nie złorzeczył Stwórcy, wierząc, że ten się nad nim ulituje. I tak się stało – Bóg przywrócił Hiobowi majątek i zdrowie oraz pobłogosławił jego przyszłemu potomstwu.

Problematyka

Księga Hioba powstała między V a III w. p.n.e. Należy do ksiąg mądrościowych (dydaktycznych). Jest utworem niejednorodnym pod względem rodzaju i gatunku – zawiera partie narracyjne, dialogi (Boga z szatanem, Boga z Hiobem, Hioba z przyjaciółmi) i monologi, fragmenty przypominające mowy sądowe, liryczne lamentacje itp. Ze względu na treść i formę bywa określana poematem filozoficznym. Zawiera pytania o sens cierpienia i o to, dlaczego Bóg na nie pozwala. Uczy, że prawe życie nie zawsze jest gwarancją szczęścia, przestrzega, że w jednej chwili można utracić wszystko – majątek, rodzinę i zdrowie. Bóg ukazany w Księdze Hioba jest wszechmogący, decyduje o losach ludzi, ingeruje w ich życie. Jest surowy, przyzwala na okrutne cierpienia, ale i litościwy; poddaje człowieka próbom, ale też wierzy w niego. Postawa Hioba pokazuje, że cierpienie i zło, zamiast oddalać od Boga, mogą do niego zbliżać. Hiob nie kwestionuje boskich wyroków, choć ich nie rozumie. Znosi cierpienie z pokorą, ale i z godnością. Pozostaje wierny Bogu i sobie – przekonany, że nie popełnił żadnego grzechu.

Opowieść o Hiobie zawiera archetypy niezawinionego cierpienia, pokory wobec wyroków Boga, także archetyp człowieka prawego i niezłomnego w wierze, wiernego sobie. Księga Hioba jest także źródłem motywów literackich (zakład Boga z szatanem, próba wiary, cierpienie i postawy wobec cierpiących, samotność cierpiących, których nie są w stanie zrozumieć nawet bliscy) i związków frazeologicznych, takich jak: hiobowe cierpienia (ogromne, niezawinione), hiobowe wieści (tragiczne i niespodziewane), przyjaciele Hioba (fałszywi przyjaciele, którzy nie wierzą w niewinność poszkodowanego, nie przynoszą wsparcia), być cierpliwym jak Hiob (znosić spokojnie swój los, akceptować go).

Księga Psalmów

Księga Psalmów jest zaliczana do ksiąg mądrościowych (dydaktycznych) i składa się ze 150 utworów powstałych w ciągu wieków. Tradycja przypisywała ich autorstwo królowi Izraela Dawidowi (żył na przełomie XI i X w. p.n.e.), bibliści ustalili jednak, że jest on autorem 73 psalmów.

Psalmy (o gatunku zob. s. 364) składają się z wersetów biblijnych ułożonych na zasadzie paralelizmu. Wyróżniają się stylem patetycznym, wzniosłym i poważnym, wielką siłą poetyckiego wyrazu i mistrzostwem artystycznym. Ich adresatem jest Bóg, a podmiotem – człowiek, przeważnie bezradny w obliczu rzeczywistości i historii, całkowicie oddany Panu i wierzący w jego moc. Podmiot liryczny w psalmach może być indywidualny lub zbiorowy.

Wśród psalmów wydziela się kilka grup ze względu na dominujący charakter, m.in. utwory pochwalne, dziękczynne, błagalne, pokutne, mądrościowe, prorockie, królewskie czy patriotyczne.

Od średniowiecza psalmy były przekładane i parafrazowane, m.in. przez Jana Kochanowskiego, Jakuba Wujka, Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego, Leopolda Staffa oraz Czesława Miłosza.

Księga Koheleta

Treścią księgi są rozważania nad sensem życia ludzkiego. Autor pyta, czym jest prawdziwe szczęście oraz czy można je osiągnąć na ziemi. Podkreśla nietrwałość (marność) rzeczy materialnych i doczesnych,

takich jak: bogactwo, sława, nieograniczone używanie życia, mądrość. Snuje refleksje o przemijaniu (wszystko przemija i ma swą wyznaczoną porę). Przyznaje, że człowiek nie jest w stanie pojąć zasad, według których Bóg rządzi światem. Ukazuje życie jako pasmo daremnych trudów i cierpień zakończonych śmiercią. Mimo tak pesymistycznej wizji autor dostrzega również jasne strony życia – świat dany od Boga jest dobry i trzeba z niego korzystać, zachowując jednak rozsądek i umiar.

Problematyka

Księga Koheleta, powstała na przełomie III i II w. p.n.e., należy do ksiąg mądrościowych. Kohelet nie jest imieniem autora, lecz nazwą urzędu, w języku hebrajskim oznacza mędrca, który przemawia podczas publicznych zgromadzeń. Greckim odpowiednikiem tej nazwy jest *ekklesiastes*, stąd Księgę Koheleta nazywa się także Księgą Eklezjastesesa.

Najważniejsza, powtarzająca się jak refren sentencja Księgi Koheleta brzmi po łacinie: *Vanitas vanitatum et omnia vanitas* (Marność nad marnościami i wszystko marność), stąd nazwa znanego w literaturze kolejnych epok motywu *vanitas vanitatum* obecnego m.in. w poezji.

Pieśń nad Pieśniami

Pieśń nad Pieśniami została ujęta w formę dwugłosu – monologów i dialogów Oblubieńca i Oblubienicy. Niewiele o nich wiadomo poza tym, że on jest pasterzem, a ona – robotnicą w winnicy. Oblubienica oczekuje w napięciu na swego ukochanego, on jednak w wyniku nieporozumienia odchodzi. „Chora z miłości” dziewczyna wybiega nocą z domu, by go szukać, krzycząc w ciemnościach. Zostaje upokorzona i dotkliwie pobita przez miejskich strażników, którzy biorą ją za nierządnicę. Prosi jerozolimskie kobiety, by przekazały jej ukochanemu słowa jej miłości. W tym samym czasie Oblubieniec wygłasza pełne zachwyty peany, sławiąc urodę swej wybranki, która w jego oczach jest najpiękniejszą kobietą („Cała piękna jesteś, przyjaciółko moja, i nie ma w tobie skazy”). Trzecia pieśń opisuje wystawne wesele, podczas którego zakochani zapewniają się wzajemnie o miłości i pożądaniu.

Problematyka

Księga powstała między VI a IV w. p.n.e., należy do ksiąg mądrościowych. Jej autor jest anonimowy, choć tradycja widzi w nim króla Salomona. Tytuł oznacza pieśń najdoskonalszą. To jedyna księga w Biblii, która nie mówi (bezpośrednio) o Bogu i narodzie wybranym i nie zawiera treści religijnej. Składa się z ośmiu pieśni opisujących miłość Oblubieńca i Oblubienicy (Salomon i Sulamitka), ujętych w formę dialogu komentowanego przez chór. Pieśń nad Pieśniami bywa nazywana najpiękniejszym poematem o miłości. Opisuje wszystko, co wiąże się z tym uczuciem: wzajemne poszukiwanie się, rozstania i powroty, tęsknotę, pożądanie, zmysłowość, fascynację urodą ciała, zachwyt, z jakim zakochani patrzą na siebie, poczucie wyjątkowości, jakie zapewnia kobiecie miłość mężczyzny i na odwrót, ale także nieporozumienia, rozterki i niepokoje. Pod względem gatunku jest to poemat liryczny o tematyce miłosnej, być może zbiór pieśni miłosnych lub weselnych.

Apokalipsa

W Biblii Tysiąclecia we wstępie do Apokalipsy napisano, że ukazuje ona „koniec historii świętej, której początki znamy z Księgi Rodzaju”. Autor mówiący w pierwszej osobie („widziałem”, „zobaczyłem”, „usłyszałem”) przedstawia wizję Boga zasiadającego na tronie w otoczeniu 24 starców i czterech zwierząt oraz Baranka, który otwiera księgę zamkniętą siedmioma pieczęciami. Złamanie każdej kolejnej przywołuje następne wizje: czterech jeźdźców Apokalipsy, dusze męczenników, trzęsienie ziemi

i zaćmienie słońca, krwisty księżyc, upadek gwiazd, ogólne zniszczenie świata materialnego. Po złamaniu siódmej pieczęci pojawia siedem trąb – dźwięk każdej z nich wywołuje obrazy kolejnych siedmiu kataklizmów, m.in. spalona ziemia, krwiste morze, zatrute źródła, szarańcza, zagłada ludzkości z rąk 200 milionów jeźdźców. Siódma trąba przywołuje wizję Niewiasty, która porodziła Syna, walkę aniołów ze Smokiem oraz tajemniczą Bestię o imieniu 666. Po jej przejściowym zwycięstwie następuje triumf Baranka, siedmiu aniołów z siedmioma czaszami, których wylewanie powoduje siedem plag spadających na ludzkość (m.in. morza krwi, skwaru i suszy, trzęsienia ziemi, upadku Babilonu, ostatecznej walki Słowa Boga z Bestią). Następuje wizja Sądu Ostatecznego i Nowego Jeruzalem. Księga kończy się przekonaniem o rychłym powtórny przyjsciu Jezusa.

Problematyka

Ostatnia księga biblijna, składająca się z 22 rozdziałów, zaliczana do ksiąg prorockich, dotyczy spraw ostatecznych. Święty Jan, któremu przypisuje się jej autorstwo, był najmłodszym z apostołów, szczególnie bliskim Chrystusowi. Adresatami tej księgi byli przede wszystkim chrześcijanie z Azji Mniejszej, nad którymi Jan sprawował duchową opiekę z Efezu.

Apokalipsa jest uważana za jedną z najtrudniejszych i najbardziej tajemniczych części Biblii, obfitującą w symbole, często trudne do rozszyfrowania. Należą do nich m.in. Alfa i Omega (symbol Boga, także losów ludzkości), Babilon (zło i rozpusta), Baranek (Chrystus), Nowe Jeruzalem (miasto przeznaczone dla zbawionych), symbole liczbowe: siedem – liczba mistyczna oznaczająca doskonałość (siedem duchów, siedem pieczęci, siedem trąb, siedmiu aniołów itd.), cztery – symbol wszystkiego, co ziemskie (cztery żywioły, cztery strony świata). Z Apokalipsy wywodzą się także obecne we współczesnym języku biblizmy, takie jak: apokalipsa (katastrofa, rozpad, zagłada), jeźdźcy apokalipsy (zapowiedź katastrofy, nieszczęścia), alfa i omega (ktoś, kto wie wszystko, autorytet w jakiejś dziedzinie), siódma pieczęć (ostateczna tajemnica).

Dlaczego czytamy Biblię?

- ☞ Jest jednym z głównych źródeł (obok dziedzictwa antycznej Grecji i Rzymu) kultury europejskiej.
- ☞ Jest ponadczasową i uniwersalną opowieścią o człowieku, jego dążeniu do zrozumienia Boga, poznania istoty świata i samego siebie, o zmaganiach z losem, poszukiwaniu prawdy, dążeniu do szczęścia.
- ☞ Zawiera wzorce postaw i zachowań zwane archetypami – są one uniwersalne, stałe, niezmiennie i ponadczasowe. Miłość macierzyńska czy ojcowska, miłość dzieci do rodziców, cierpienie i rozpacz spowodowane utratą kogoś bliskiego są przeżywane tak samo w każdych czasach i pod każdą szerokością geograficzną, choć oczywiście mogą się przejawiać w różny sposób, w zależności od obowiązujących obyczajów i norm postępowania.
- ☞ Jest źródłem motywów i toposów, do których odwołujemy się do dziś – w literaturze, sztuce i życiu codziennym.
- ☞ Jest skarbnicą związków frazeologicznych obecnych do dziś w języku nie tylko literackim, ale również potocznym.
- ☞ Jest niewyczerpanym źródłem inspiracji artystów – malarzy, rzeźbiarzy, kompozytorów, pisarzy, poetów, a nawiązania do niej są obecne we wszystkich tekstach kultury.

JAN PARANDOWSKI MITOLOGIA. WIERZENIA I PODANIA GREKÓW I RZYMIAN

Geneza

Mitologia napisana przez Jana Parandowskiego nie jest naukowym opracowaniem. Autor, miłośnik kultury starożytnej Grecji i Rzymu, chciał stworzyć zbiór tekstów, które przybliżą polskiemu czytelnikowi antyczną wiedzę na temat kultu religijnego, poezji, filozofii, postrzegania świata i człowieka. Korzystał z wielu źródeł – dzieł sztuki, literatury (Homer), tekstów historycznych (Hezjod) i filozoficznych, by zebrać materiał do książki, bo nie było jednej wersji mitów. Tak powstał zbiór najpopularniejszych opowieści o bogach, półbogach i bohaterach, który został wydany w 1924 r. i od tamtego czasu jest regularnie wznawiany.

Zobacz też:

o autorze –
s. 334

o gatunku
(mit) – s. 362

Kontekst

Starożytni Grecy nie byli ateistami. Uważali, że każdy przejaw ich życia to znak istnienia i działania bogów, dlatego poważnie podchodzili do kultu i ofiar im składanych. Uważali, że ludzie, zwierzęta, rośliny, przedmioty, zjawiska mają duszę, a świat jest wypełniony bóstwami, które, choć niewidzialne, ingerują w ludzkie życie. Dlatego Grecy czcili owe siły na różne sposoby. Często nadawali im przydomki i przedstawiali jako ludzi (antropomorfizacja), tylko że lepszych, mądrzejszych i nieśmiertelnych, ale również targanych namietnościami, podlegających słabościom.

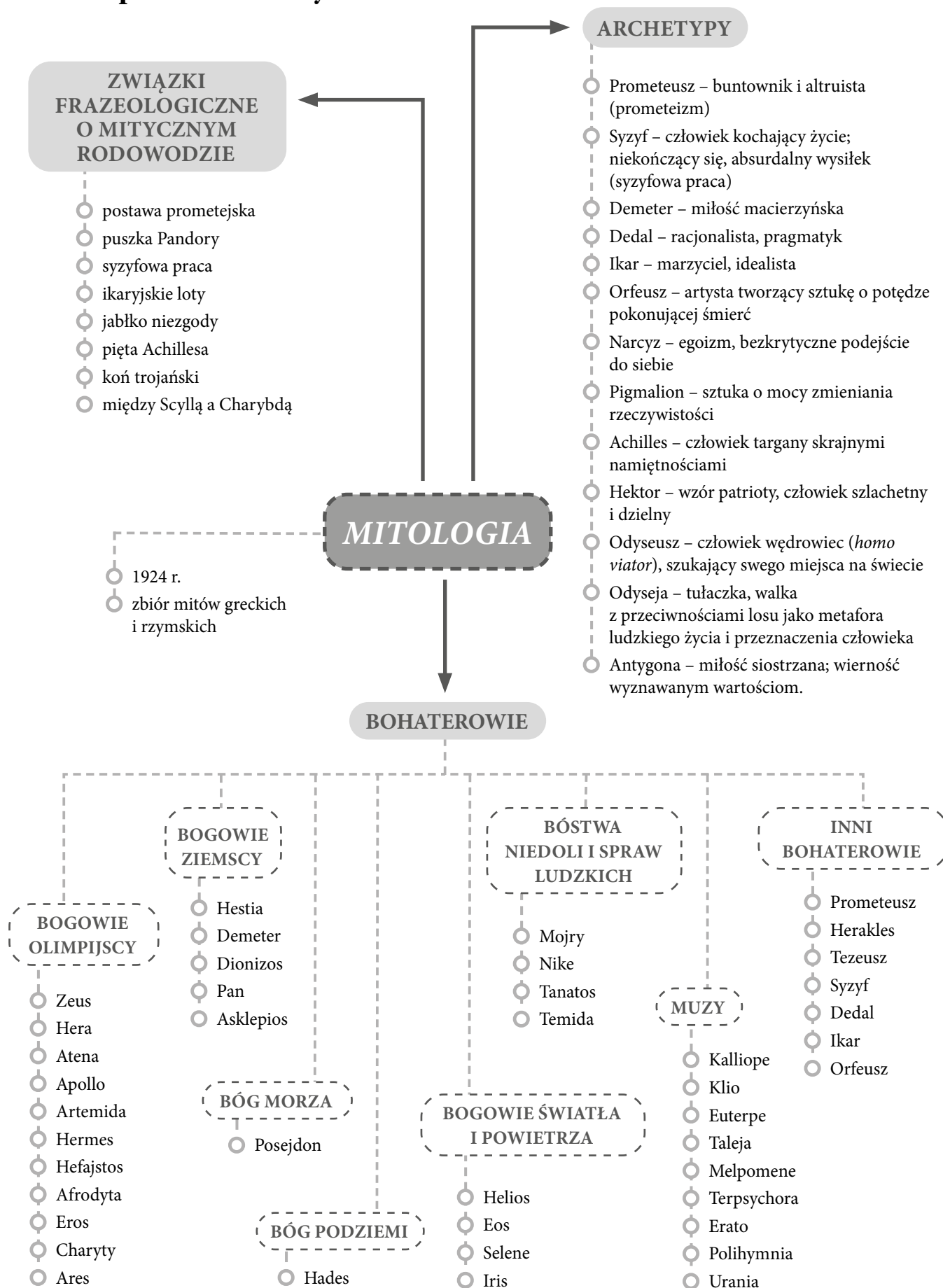
Starożytny historyk grecki Herodot pisał: „Hezjod i Homer stworzyli dla Greków cały system bogów i dali bogom przydomki, i każdemu z nich wyznaczili zakres władzy, i utrwaliли jego postać” (*Mitologia*, Jan Parandowski). Wymienieni twórcy żyli w VIII i VII w. p.n.e. Od tamtego czasu bogowie olimpijscy (Olimp – siedziba bogów) stali się nadrzędni, a lokalne bóstwa musiały ustąpić im miejsca.

Grecy opowiadali mity z różnych powodów: aby wyjaśnić zasady kultu religijnego poszczególnych bogów, określić ich kompetencje, atrybuty i sposoby oddawania czci (funkcja sakralna); aby wytłumaczyć zjawiska przyrodnicze i wyjaśnić tajemnice świata (funkcja poznawcza); aby uczyć wzorców zachowań, zasad życia społecznego (funkcja światopoglądowa).

Czy wiesz, że...

Politeizm to wiara w wielu bogów. Starożytni Grecy mieli ich mnóstwo i wierzyli, że każdy z nich opiekuje się określoną dziedziną życia. Składali im ofiary i obchodzili huczne święta na ich cześć. Każde miasto czy wioska miały swego boskiego opiekuna. Do najważniejszych, obdarzonych największą czcią, należeli bogowie olimpijscy.

Świat przedstawiony

Bohaterowie

Bogowie olimpijscy

Zeus – najważniejszy z bogów na Olimpie; władca bogów, nieba i ziemi; atrybut: piorun. Był synem Kronosa i Rei. Matka ukryła go przed ojcem, który zjadł całe swoje potomstwo. Wykarmiony przez kozę Amalteję jako dorosły obalił władzę ojca. Po pokonaniu tytanów i gigantów (dzięki cyklopom i hekatonchejrom) objął panowanie. Podzielił się władzą z braćmi – Posejdonem i Hadesem. Początkowo był wrogiem ludzkości, ale potem stał się ich ojcem, bogiem kierującym siłami przyrody i porządkiem świata.

Hera – najstarsza córka Kronosa i Rei, żona Zeusa; opiekunka małżeństw i wierności małżeńskiej, macierzyństwa oraz wdów; atrybuty: berło z kukułką, owoc granatu, paw, lilia. Była dumna, wysoka i bardzo wrażliwa na to, co mówiono o jej urodzie (współzawodniczyła w konkursie piękności z Ateną i Afrodytą). Mściła się na kochankach Zeusa i dzieciach z tych związków (np. Dionizos, Herakles).

Atena – córka Zeusa, narodzona z jego głowy; bogini rozumu i mądrości, uczonych i filozofów; atrybuty: włócznia, herb i tarcza z głową gorgony, sowa. Wygrała z Posejdonem spór o panowanie nad Atenami. Cechowały ją mądrość, szlachetność, surowość, niedostępność, wielka siła i niezłomny hart ducha. Szczególnie znała się na tkactwie i wyszywaniu.

Apollo – syn Zeusa i Latony, brat bliźniak Artemidy; bóg słońca, światła i wyroczni, muzyki, opiekun muz; atrybuty: lira, drzewo laurowe. Był najpiękniejszym z bogów i słynął z licznych romansów.

Muzy – opiekunki sztuk: Kalliope – muza pieśni bohaterskiej; Klio – muza historii; Euterpe – muza liroyki i gry na flecie; Taleja – muza komedii; Melpomene – muza tragedii; Terpsychora – muza tańca; Erato – muza pieśni miłosnej; Polihymnia – muza hymnów i pieśni pobożnych; Urania – muza astronomii.

Artemida – siostra bliźniaczka Apolla, córka Zeusa i Latony; bogini gór i lasów, łowów i dzikich zwierząt; atrybuty: łuk i strzały. Nosila wysoko podpiętą suknię i mocne sandały z rzemykami oplatającymi łydkę.

Hermes – syn Zeusa i plejady Mai; bóg złodziei i kupców; atrybuty: kaduceusz (laska opleciona dwoma węzłami), sandały ze skrzydłami. Jako dziecko ukradł Apollowi część stada po to, by z wnętrzości zwierząt zrobić struny do liry, którą wykonał ze skorupy żółwia. Aby przeprosić Apolla, podarował mu lirę, w zamian otrzymał kaduceusz, który uśmierzał kłótnie i godził zwaśnionych.

Hefajstos – syn Zeusa i Hery; bóg ognia, sztuki kowalskiej i złotniczej; atrybuty: młot, kowadło. Jego kuźnia znajdowała się w głębi Etny. Bóg kulał, co było wynikiem złamania nóg, gdy broniąc matki, został przez ojca strącony na ziemię (spadał cały dzień). Jego żoną była Afrodyta.

Afrodyta – narodziła się z piany morskiej; bogini miłości i piękna, opiekunka żeglarzy; atrybuty: róża, mirt, gołąb. Zdradzała męża Hefajstosa z Aresem i Adonisem. Wygrała w konkursie o złote jabłko z napisem „dla najpiękniejszej”. Uszczęśliwiła Pigmaliona, ożywiając posąg Galatei, który ten wyrzeźbił i w którym się zakochał.

Eros – syn Afrodyty; bóg miłości; atrybuty: łuk i strzały. Był małym i kapryśnym chłopcem. Przedstawiano go ze skrzydełkami, łukiem i strzałami, którymi wzniceał miłość.

Charyty – trzy siostry, córki Zeusa; boginie wdzięku i uroku. Obdarzały ludzi urodą.

Ares – syn Zeusa i Hery; bóg wojny; atrybuty: miecz, zbroja, tarcza. Nie cieszył się sympatią ludzi.

Bogowie światła i powietrza

Helios – bóg słońca. Objeżdżał codziennie świat ze wschodu na zachód w rydwanie zaprzężonym w cztery białe konie.

Eos – bogini rozpoczynającego się dnia.

Selene – bogini księżyca.

Iris – bogini tęczy.

Bogowie ziemscy

Hestia – córka Kronosa i Rei; bogini domowego ogniska; atrybuty: pochodnia, ognisko. Czczono ją w każdym domu, oddawano jej w opiekę dzieci, sieroty i młode małżeństwa.

Demeter – córka Kronosa i Rei; bogini pól i urodzaju; atrybuty: wieniec z kłosów, narcyz, mak, żuraw. Opiekowała się osadami rolniczymi. Jej córkę Persefonę (Kore, co znaczy „córka”, „dziewczynka”) porwał Hades.

Dionizos – syn Zeusa i Semele; bóg wina, zabawy i płodnych sił przyrody; atrybut: wino. Wędrował z orszakiem bakchantek, satyrów i sylenów. Ku czci boga Dionizosa narodziło się święto zwane Dionizjami.

Pan – bożek pasterzy; przeraźliwie krzyczał, gdy ścigał spłoszone nimfy, czym wywoływał „paniczny” strach.

Asklepios – bóg sztuki lekarskiej.

Bóg morza

Posejdon – syn Kronosa i Rei; bóg mórz i oceanów; atrybut: trójząb. Wywoływał i uspokajał burze, trójzębem pomagał statkom wydostać się z mielizny, a jego gniew wywoływał trzęsienie ziemi.

Bóg podziemi

Hades – syn Kronosa i Rei; bóg podziemnego świata zmarłych; atrybut: berło. Był surowy i bezlitosny. Porwał córkę Demeter – Persefonę – i podstępnie (owocem granatu) związał ją na zawsze z sobą i podziemnym królestwem.

Bóstwa doli i spraw ludzkich

Mojry – trzy córki nocy – Kloto, Lachesis i Atropos; boginie ludzkiego przeznaczenia i losu. Przędły nić życia, którą przecinały w momencie śmierci człowieka.

Nike – bogini zwycięstwa; atrybuty: wieniec laurowy lub gałązka palmowa i miecz. Unosiła się nad polem walki.

Tanatos – bożek śmierci. Odcinał konającemu człowiekowi pukiel włosów, by ofiarować bóstwom podziemnym.

Temida – córka Uranosa i Gai; bogini sprawiedliwości; atrybuty: róg obfitości, waga, opaska na oczach.

Inni bohaterowie

Prometeusz – tytan, stwórca człowieka, który dwukrotnie wykradł dla niego ogień i nauczył go wszelkich rzemiosł oraz innych zajęć. Przechytrzył Zeusa, składając mu w ofierze kości przykryte tłuszczem. Został za to skazany na przykucie do skał Kaukazu – tam orzeł co dzień zjadał mu wątrobę, która w nocy odrastała. Został uwolniony przez Heraklesa.

Herakles – heros (syn boga i śmiertelniczki), jego ojcem był Zeus, matką zaś – Alkmene. Obdarzony niezwykłą siłą już jako dziecko pokonał dwa węże zesłane przez Herę. Wzbudzał powszechny podziw, jednak nie miał pociągu do nauki. Za zabójstwo nauczyciela został skazany na pasienie owiec w górach. Gdy upolował lwa, z jego skóry wykonał dla siebie odzienie. Był ulubieńcem bogów. Aby

Herakles stał się niezwyciężony, bogowie wyposażyli go we wspaniałą broń. Hermes dał mu potężny miecz, Apollo podarował mu strzały o grotach ostrych niczym igły, Hefajstos wykuł dla niego ogromny kołczan, a Atena obdarowała go wytrzymałym pancerzem. Ożenił się z Megarą i wiódł spokojne życie, ale nienawidząca go Hera zesłała na niego szaleństwo. W amoku zabił swoją rodzinę. Wyrocznia delficka w ramach pokuty nakazała mu udać się do króla Eurysteusza i wykonać zleczone przez niego zadania. Bohater wypełnił je wszystkie, wykazując się zarówno siłą, jak i odwagą oraz sprytem. Ożenił się ponownie – z Dejanirą. Zginął w męczarniach, gdy żona wyprała jego koszulę w wodzie z krwią centaury Nessosa ranionego przez niego, gdy chciał uwieść jego małżonkę. Bogowie, będący pod wrażeniem zasług Heraklesa, uczynili go nieśmiertelnym, a Hera dała mu za żonę swą córkę Hebe. Walczył po stronie Zeusa z gigantami, których według mądrej księgi mógł pokonać tylko śmiertelnik.

Tezeusz – bohater ateński, syn Posejdona, wychowywany przez króla Egeusza. Dzięki pomocy królowny Ariadny pokonał Minotaura, uwalniając w ten sposób swoje miasto (Ateny) od konieczności składania co roku daniny w postaci dziewcząt i chłopców przeznaczonych na pożarcie przez potwora z Krety. Nie dotrzymał słowa danego królownie i porzucił ją na wyspie Naksos. Zapomniał wciągnąć czerwony żagiel na maszt, czym pośrednio przyczynił się do śmierci Egeusza.

Szyf – król Koryntu, mąż Merope, ulubieniec bogów. Został ukarany za nadużycie zaufania bogów i plotkarstwo, ale udało mu się uniknąć śmierci – uwięził bożka śmierci Tanatosa. Gdy bogowie przypomnieli sobie o nim, ponownie ich oszukał – kłamiąc, że żona nie wyprawiła mu pogrzebu, wyprosił u Hadesa pozwolenie na powrót na ziemię. Kiedy ostatecznie bogowie postanowili się z nim rozprawić, został skazany na wtaczanie ogromnego głazu na szczyt góry – gdy praca dobiega końca, kamień stacza się w dół, a król Koryntu musi podejmować wysiłek od początku.

Dedal – Ateńczyk, rzemieślnik, naukowiec, wynalazca, uzdolniony rzeźbiarz. Za zabójstwo swego ucznia i siostrzeńca Talosa został skazany na wygnanie. Trafił na Kretę, tam stał się nadwornym architektem króla Minosa. Wybudował labirynt dla syna Pazyfae – Minotaura. Z córką króla Naukrate miał syna Ikara. Pragnął powrócić do Aten, ale władca Krety mu to uniemożliwiał. Skonstruował więc skrzydła, na których z Ikarem unieśli się w przestworza. Po śmierci syna osiadł na Sycylii.

Ikar – syn Dedala. Młodzieniec, który niepomny ostróg ojca zbyt wysoko wzniósł się na skonstruowanych przez niego skrzydłach. Słońce roztopiło воск, a on runął do wody. Jest uosobieniem marzyciela i buntownika.

Orfeusz – poeta i śpiewak, syn Apolla i Kalliope. Zakochał się w Eurydyce i po jej śmierci udał się do podziemi, by ją odzyskać. Dzięki swej pięknej muzyce dotarł przed oblicze boga podziemi i uprosił go o oddanie żony. Hades zgodził się na powrót Eurydyki na ziemię. Niestety niecierpliwy Orfeusz mimo zakazu pana podziemi obejrzał się na żonę tuż przed końcem wędrówki, co sprawiło, że utracił ją na zawsze.

Treść i problematyka wybranych mitów

Mit o Prometeuszu

Prometeusz, syn tytana Japeta i nimfy morskiej Klimene, w chacie w Panopeus z gliny i łez stworzył człowieka. Aby dać mu duszę, ukradł kilka iskier z rydwanu boga ognia Heliosa. Ludzie byli słabi, nie umieli zadbać o siebie, więc Prometeusz wędrował po ziemi i uczył ich rzemiosła oraz innych zajęć. Postanowił ponadto podarować im ogień, by mogli bronić się przed zwierzętami i przygotowywać sobie ciepłą strawę. Zeusowi ludzie się nie podobali, ponieważ po niedawnej walce z gigantami

bał się wszystkiego, co pochodzi z ziemi. Postanowił zaszkodzić ludzkości. Nakazał Hefajstosowi, by stworzył najpiękniejszą niewiastę, którą nazwał Pandorą. Atena nauczyła ją szyć, Afrodyta obdarzyła urokiem, Hermes dał jej spryt i dar kuszenia, a Zeus wyposażył w glinianą beczkę z tajemniczą zawartością. Wysłał Pandorę na ziemię z poleceniem, by została żoną Prometeusza. Mądry tytan zwietrzył podstęp, więc wygnał kobietę. Ta udała się do Epimeteusza – brata dobroczyńcy ludzkości. Słyszany z braku roztropności mężczyzna natychmiast się z nią ożenił. Był ciekaw, co jest w beczce, więc razem z Pandorą otwarli jej wieko. Wtedy na świat wydobyły się wszelkie nieszczęścia trapiące ludzkość do dziś. Prometeusz postanowił odplacić się bogom podstępem za podstęp. Wykorzystał fakt, że Zeus nakazał ludziom czcić bogów i składać im ofiary. Przygotował dwa ołtarze – na jednym umieścił mięso przykryte skórą, na drugim – kości nakryte tłuszczem, a następnie kazał Zeusowi wybrać dar, który od tej pory ludzie mieli mu składać w ofierze. Król Olimpu wybrał tłuszcz, a gdy zobaczył pod nim same kości, wpadł w gniew i ukarał Prometeusza. Tytan został przykuty do skał Kaukazu. Każdego dnia orzeł zjadał mu wątrobę, która w nocy odrastała. Cierpiał tak wiele lat, aż został uwolniony przez Heraklesa.

Problematyka

Prometeusz jest archetypem buntownika i altruisty. Sprzeciwił się bogom i bezinteresownie poświęcił się dla ludzkości, którą kochał. Cierpiał samotnie. Tę ideę nazywa się prometeizmem.

Mit o Syzyfie

Syzyf był władcą Koryntu – krainy mlekiem i miodem płynącej. Często bywał na Olimpie, gdzie od czasu do czasu raczył się nektarem i ambrozją. Dzięki nim starzał się bardzo powoli. Miał jednak wadę – lubił plotki, co złościło mieszkańców Olimpu. Pewnego dnia zdradził jeden z sekretów Zeusa, za co władca bogów postanowił go ukarać. Wysłał do niego bożka śmierci Tanatosa, by pozbawił go życia. Sprytny Syzyf zaczął się na niego i go uwięził. Od tej pory ludzie przestali umierać. Nie umknęło to uwadze Hadesa, który interweniował w tej sprawie u Zeusa. Władca Olimpu nakazał Aresowi uwolnić Tanatosa. Pierwszy umarł Syzyf. Król Koryntu po raz kolejny wykazał się sprytem – nakazał żonie, by nie urządzała mu pogrzebu i nie wkładała mu do ust obola, który stanowił opłatę dla Charona za przewiezienie na drugi brzeg Styksu, do krainy umarłych. Zaczął głośno lamentować i skarżyć się na niegodziwą żonę, a jego zawodzenia dotarły do uszu Hadesa. Ten pozwolił mu wrócić na ziemię, by mógł przypilnować spraw swego pochowku i ukarać żonę. Na ziemi Syzyf ukrył się przed bogami i żył zapomniany. Pewnego dnia jednak Hades przypomniał sobie o nim. Tanatos odnalazł go i uciął mu pukiel włosów, skazując go tym samym na śmierć. Hades wyznaczył Syzyfowi karę – miał wtoczyć ogromny głaz na górę. Gdy był już u samego szczytu, kamień staczał się i Syzyf po raz kolejny musiał podjąć wysiłek. Na końcu wędrówki sytuacja się powtarzała. Tak jest za każdym razem.

Problematyka

Syzyf to archetyp człowieka kochającego życie, a jego praca to symbol niekończącego się, absurdu, nieprzynoszącego efektów wysiłku.

Mit o Demeter i Persefonie

Demeter miała ukochaną córkę Kore. Dziewczyna lubiła spędzać czas na zabawach nad brzegiem oceanu. Matka przestrzegała ją, by nie zrywała narcyzów – zwodniczych kwiatów. Jednak kiedy jej córka zobaczyła najpiękniejszy kwiat, jaki w życiu widziała, uległa pokusie i zerwała go. Wtedy rozwarła się

ziemia, wyjechał Hades na czarnym rydwanie i porwał dziewczynę. Po odkryciu zniknięcia córki Demeter wpadła w rozpacz i udała się na jej poszukiwania. Przez dziewięć dni i dziewięć nocy szukała Kore, aż dotarła do Eluzis. Tam spotkały ją córki króla Keleosa i zaprowadziły do matki. Nierozpoznana bogini została opiekunką najmłodszego królewicza. Chłopiec był chorowity i słaby, Demeter nocą wkładała go do ognia, by ten strawił wszystko, co zniszczalne. Królowa zobaczyła to przez szparę w drzwiach, krzyknęła, a dziecko wysliznęło się Demeter z rąk i umarło w płomieniach. W tym momencie kobieta objawiła się jako bogini, odeszła w smutku i ukryła się, potem od Heliosa dowiedziała się, że Kore porwał Hades. Tymczasem drzewa przestały rodzić owoce, warzywa nie wzrastały, kwiaty nie kwitły, zboże nie rosło. Na świecie zapanował głód i ludzie przestali składać bogom ofiary. W końcu Hermes odnalazł Demeter, a Zeus, by ją przebłagać, nakazał Hadesowi uwolnić dziewczynę. Bóg podziemi spełnił życzenie, ale podstępnie związał Kore ze swoim królestwem, podając jej do zjedzenia pestki granatu. Odtąd co roku na trzy miesiące jako Persefona musiała schodzić do Hadesu, a wtedy w przyrodzie panowała zima. Wiosną, latem i jesienią Kore przebywała z matką.

Problematyka

Demeter jest archetypem kochającej matki, a mit ukazuje motyw miłości macierzyńskiej. Opowieść tłumaczy następstwo pór roku: gdy Kore jako Persefona przebywa w Hadesie, przyroda zamiera w oczekiwaniu na nią (zima), a gdy wychodzi z podziemi – wszystko budzi się do życia (wiosna) i rozkwita (lato), natomiast marnieje i więdnę (jesień), gdy nadchodzi czas jej powrotu do męża.

Mit o Dedalu i Ikarze

Ateńczyk Dedal był znanym rzemieślnikiem, wynalazcą i konstruktorem. Na Krecie rządzonej przez Minosa zbudował labirynt dla jego syna Minotaura (pół człowieka, pół byka). Dedal bardzo tęsknił za ojczyzną i chciał opuścić Kretę, jednak król był temu przeciwny – Dedal znał za dużo tajemnic państwowych, więc nie mógł pozwolić mu odejść. Wynalazca znalazł więc sposób na ucieczkę. Skonstruował dla siebie i syna Ikara skrzydła z ptasich piór i wosku, dzięki którym mieli opuścić wyspę. Zanim wzbili się w powietrze, ojciec udzielił Ikarowi wskazówek – by nie leciał zbyt nisko, bo pióra nasiąkną wodą, ani zbyt wysoko, gdyż słońce roztopi wosk. Obaj cieszyli się lotem i ucieczką z Krety. Jednak Ikar zachwycony potęgą wynalazku zapomniiał o przestrożach i wzbijał się coraz wyżej, upajając się swobodą. Słońce rozpuściło wosk, pióra zaczęły wypadać, a Ikar runął na wyspę i zginął na miejscu. Wyspę, na którą spadł Ikar, nazwano Ikarią, a otaczające ją morze – Morzem Ikaryjskim.

Problematyka

Dedal to archetyp człowieka doświadczonego, bardzo rozważnego. Jest racjonalistą i pragmatykiem. Syn jest jego przeciwieństwem – to pierwowzór człowieka idealisty. Ikar jest marzycielem dążącym do wzniosłych celów i gotowym poświęcić za to życie.

Mit o Orfeuszu i Eurydyce

Orfeusz był poetą i śpiewakiem z Tracji. Jego muzyka oczarowywała każdego, kto jej słuchał, nawet rośliny, zwierzęta i żywioty. Jego żoną była przepiękna nimfa Eurydyka. Żyliby zapewne długo i szczęśliwie, gdyby nie to, że nimfa wpadła w oko Aristajosowi. Zakochany młodzieniec zaczął gonić Eurydykę, a ta w trakcie ucieczki nadepnęła na żmiję, która ukąsiła ją w stopę. Nimfa umarła. Zrozpaczony Orfeusz postanowił udać się do krainy podziemi, by odzyskać żonę. Swą cudną muzyką oczarował Charona, który przewiózł go na drugi brzeg Styksu, a potem Cerbera, który wpuścił go do piekieł.

Także Hades i jego żona Persefona dali się uwieść niezwykłym dźwiękom. Pan podziemi obiecał uwolnić Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz w drodze powrotnej nie spojrzy na nią ani razu. Wysłał z nimi Hermesa, by dopilnował śpiewaka. Wyruszyli ku wyjściu z krainy podziemi. Byli już prawie na górze, gdy Orfeusz poczuł przemożne pragnienie zobaczenia żony. Odwrócił się i w tym momencie utracił ją na zawsze.

Problematyka

Orfeusz to archetyp poety, śpiewaka i muzyka, którym targają namiętności i który w imię miłości jest zdolny do największych poświęceń. Mit przedstawia również sztukę jako potęgę, która może pokonać śmierć.

Mit o Narcyzie

Młodzieniec Narcyz był taki piękny, że kochały się w nim wszystkie nimfy, ale on nie pokochał żadnej, bo był miłośnikiem łowów. Pewnego dnia nachylił się nad strumieniem, by napić się wody, i ujrzał swoje odbicie. Zdumiała go własna uroda i zakochał się w sobie. Zapomniał o świecie, pochłonięty uczuciem, które doprowadziło go do niezaspokojonej tęsknoty i śmierci. Na jego grobie wyrósł kwiat, który nazwano narcyzem.

Problematyka

Narcyz to archetyp miłości własnej, niezaspokojonej i nieszczęśliwej, miłości wyidealizowanej. To również wzorzec człowieka bezkrytycznego wobec siebie i pysznego.

Mit o Pigmalionie i Galatei

Król Cypru Pigmalion był rzeźbiarzem. Stworzył posąg najcudniejszej kobiety na świecie i się w niej zakochał. Bardzo cierpiał, bowiem jego miłość nie mogła zostać spełniona i zaspokojona. Afrodyta nie mogła znieść cierpienia Pigmaliona, dlatego ożywiła posąg, od tej pory nazywany Galateą. Pigmalion uczynił ją swoją żoną i królową.

Problematyka

Pigmalion to archetyp wybitnego artysty, którego sztuka ma ogromną moc – potrafi zatrzeć granicę między wyobrażeniem, marzeniem a rzeczywistością, bo zmienia ją i udoskonala.

Mit o wojnie trojańskiej

Na ślub Peleusa, księcia tesalskiego, i Tetydy, bobinki morskiej, przybyła niezaproszona bogini niezgody Eris i rzuciła na stół jabłko z napisem „dla najpiękniejszej”. O tytuł i zwycięstwo pokłóciły się Hera, Atena i Afrodyta. Zeus uznał, że spór może rozwiązać tylko Parys, syn króla Troi (chłopiec żył jako pasterz, nieświadomy swego królewskiego pochodzenia, ponieważ przepowiedziano, że przyczyni się do upadku Troi). Hera za pozytywny dla niej werdykt obiecała Parysowi władzę, Atena – mądrość, a Afrodyta – najpiękniejszą kobietę na ziemi, czyli Helenę, żonę Menelaosa, króla Sparty. Parys bez wahania oddał złote jabłko Afrodycie. Po pewnym czasie wziął udział w igrzyskach, które wygrał, po czym ugoszczono go na dworze Priama. Tam odkryto, że chłopak jest królewskim synem. Teraz Parys mógł zrealizować swój plan – pojechał do Sparty i porwał Helenę. Znieważony Menelaos ogłosił wojnę. Na czele jego wojsk stanął Agamemnon, król Argos i Myken, brat Menelaosa. Do walki dołączyli wielce zasłużeni greccy wojownicy: Ajaks, Teukrem, Diomedes, Odyseusz, Idomeneus.

Brakowało tylko Achillesa, syna Peleusa i Tetydy. Od niego zależał los wyprawy, bo wróżbici przepowiedzieli, że bez niego Troja nie zostanie zdobyta. Matka nie chciała, by Achilles stanął do walki, dlatego w dziewczęcym przebraniu ukryła go pośród królewien. Jednak Odyseuszowi udało się dotrzeć do Achillesa. Pod przebraniem kupca pojawił się w pałacu. Gdy zaprezentował biżuterię, tylko jedna panna nie zachwycała się nią. Wtedy wyjął piękny miecz, a „dziewczynię” załśniły oczy na jego widok. Był to Achilles, który wkrótce za namową Odyseusza zdecydował się na udział w wojnie grecko-trojańskiej. Wojna była długa – trwała dziesięć lat – i zacięta. Troja dzielnie się broniła, bo sprzyjali jej bogowie. Wśród Trojańczyków postrach się Achilles. Ten wojownik był odporny na wszelką broń, bo gdy był mały, matka kąpała go w Styksie, trzymając za piętę. Tylko to miejsce pozostało nieodporne na ciosy.

W dziesiątym roku wojny w obozie greckim wybuchła zaraza, która była zemstą Apolla za porwanie przez Agamemnona córki kapłana Chryzesa. Na wiecu zwołanym przez Achillesa postanowiono, że Agamemnon odda brankę. Wściekły wódz w ramach zemsty odebrał Achillesowi Bryzeidę, jego niewolnicę. Znieważony syn Tetydy zaprzysiągł, że zaniecha dalszej walki. Gdy Trojanie zwyciężali w kolejnych bitwach, przyjaciel Patroklos prosił Achillesa, by ten pozwolił mu z wojskiem pójść na pomoc Grekom. Heros się zgodził i ubrał przyjaciela we własną zbroję. Hektor, królewicz trojański, zabił w pojedynku Patroklosa. Wtedy oszalały ze złości Achilles, odziany w nową zbroję (przyniosła ją Tetyda, a wykuł – Hefajstos), rzucił się na nieprzyjacielskie wojska. Tak zacięcie obalał ich szeregi, że interweniował bóg rzeki Skamander. Przed utonięciem uratowała Achillesa Hera. Na równinie na herosa czekał tylko jeden trojański wojownik – Hektor. Przeciwnicy starli się w pojedynku, Achilles ugodził Hektora w szyję, a gdy ten zmarł, pohańbił jego ciało. Do namiotu Achillesa w obozie greckim pod osłoną nocy przyszedł Priam, by wykupić ciało ukochanego syna. Tak wzruszył Achillesa swoją miłością i odwagą, że heros pozwolił mu na pochówek Hektora. Uroczystości pogrzebowe trwały dwaście dni. Niedługo potem w kolejnej bitwie poległ Achilles, ugodzony strzałą w piętę przez Parysa. Potem zginął Parys, a Helenę wydano za jego brata Deifoba. Kilka dni później Trojanie zobaczyli odpływające statki Greków. Obóz wojenny był pusty, stał tam tylko drewniany koń. Trojanie zaciągnęli go do miasta mimo przestróg Kasandry. Potem świętowali zwycięstwo – bawili się, tańczyli, upijali. W nocy z brzucha konia wyszło dwunastu najznakomitszych wojowników greckich, otworzyli bramy miasta dla swoich wojsk, które nie odpłynęły na statkach daleko, tylko poczekały na morzu na odpowiednią chwilę, i podbili Troję. Menelaos chciał zabić z zemsty Helenę, ale się ulitował.

Tułaczka Odyseusza

Odyseusz, król Itaki, pomysłodawca drewnianego konia, po wojnie trojańskiej udał się w drogę powrotną do domu, do czekających na niego żony Penelopy i syna Telemacha. Na morzu spotkała go burza, która zniszczyła statek, dlatego Odyseusz i jego towarzysze musieli się schronić na wyspie Lotofagów. Rosły tam lotosy, których zjedzenie wywoływało zapomnienie. Bohaterowie czym prędzej stamtąd odpłynęli, zanim wszyscy zdążyli spożyć roślinę. Następnie trafili na wyspę cyklopa Polifema, syna Posejdona. Chcąc poznać obyczaje mieszkańców wyspy, weszli do jaskini cyklopa, a ten ich uwięził, a nawet kilku zjadł. Odyseusza, który przedstawił się mu jako Nikt, zostawił na koniec. Ale sprytny heros wymyślił, jak przechrzyć Polifema. Upił go, a potem oślepił. Następnie wraz z towarzyszami uciekł z więzienia, ukrywając się pod brzuchami owiec. Posejdon mścił się na Odyseuszu za syna, utrudniał mu powrót na Itakę. I tak rozpoczęła się tułaczka Odyseusza. Był na wyspie króla wiatrów Eola, w kraju Lajstrygonów, u czarodziejki Kirke, która zamieniła towarzyszy Odyseusza w świnie, w Hadesie, by porozmawiać z Terezjaszem, na wyspie syren, przepłynął między Scyllą i Charybdą,

u boga Słońca, u nimfy Kalipso, która uwięziła Odyseusza na siedem lat, w królestwie Feaków i wreszcie za wstawiennictwem Ateny przybył na Itakę. Tam pod przebraniem żebraka wygrał turniej łuczniczy i rozprawił się z zalotnikami Penelopy.

Problematyka

Achilles to archetyp człowieka targanego namiętnościami – z jednej strony jest gwałtowny, pobudliwy, skory do gniewu i zemsty, z drugiej – to mężczyzna litujący się, doceniający poświęcenie, odwagę i ojcowską miłość. Hektor to archetyp prawości, dzielności, szlachetności oraz patriotyzmu. Z kolei Odyseusz jest archetypem człowieka wędrowca (*homo viator*). Odyseja to wieczna tułaczka i poszukiwanie własnego miejsca w świecie; to metafora ludzkiego życia i przeznaczenia człowieka. Odyseusz to również pierwowzór człowieka pomysłowego i konsekwentnie dążącego do celu.

Mit o Labdakidach

Zob. s. 29.

Problematyka

Antygona to archetyp miłości siostrzanej. W jej postawie można doszukiwać się pierwowzoru buntowniczkii, osoby, która nawet za cenę życia pozostaje wierna wyznawanym przez siebie wartościom.

Dlaczego czytamy Mitologię?

- ☞ Mitologia to jeden z filarów (obok kultury judeochrześcijańskiej) kultury europejskiej. Prezentuje uniwersalną wizję świata i koncepcję człowieka, jest komentarzem do ludzkiej rzeczywistości. Stanowi ona niewyczerpalne źródło archetypów, czyli wzorów jakiegoś postępowania, wspólnych dla ludzi na całym świecie, oraz toposów, czyli stałych tematów utrwalonych w tekstach kultury w późniejszych epokach.
- ☞ Mity inspirowały twórców późniejszych epok. Do dorobku starożytności nawiązywali np. Jan Kochanowski (*Odprawa posłów greckich*), Adam Naruszewicz (*Balon*), Adam Mickiewicz (*Oda do młodości*, III część *Dziadów*), Zbigniew Herbert (*Stary Prometeusz*, *Apollo i Marsjasz*, *Nike, która się waha*). Motywy mitologiczne, bogowie i herosi pojawiali się także w innych tekstach kultury – rzeźbie (np. Antonio Canova, *Tezeusz walczący z centaurem*), malarstwie (np. Peter Paul Rubens, *Sąd Parysa*), filmie (np. *Troja* w reżyserii Wolfganga Petersena). Obecnie są tematem zarówno kultury wysokiej, jak i popularnej.
- ☞ Mity na stałe weszły do języka, którym posługujemy się na co dzień – są źródłem wielu związków frazeologicznych, czyli połączeń wyrazów mających znaczenie przenośne, ale bezpośrednio nawiązujących do mitycznych opowieści, z których zostały wywiedzione (np. syzyfowa praca na określenie bezcelowego, nieprzynoszącego efektów trudu, puszka Pandory oznaczająca źródło nieszczęść, jabłko niezgody rozumiane jako przyczyna kłótni, koń trojański równający się podstępowi, pięta Achillesa będąca przenośnią czyjejś słabości).

HOMER *ILIADA*

Geneza

Iliada powstała prawdopodobnie na przełomie IX i VIII w. p.n.e., najpierw w formie oralnej (ustnej), dopiero kilka wieków później została zapisana. Epopeja opisuje wydarzenia, których podstawą była znana z mitologii wojna trojańska. Jeden z najsłynniejszych w starożytnej Grecji konfliktów miał początek na ślubie króla Peleusa i bogini Tetydy, na który nie otrzymała zaproszenia bogini niezgody Eris. Rozzłoszczona przybyła na uroczystość z jabłkiem z napisem „dla najpiękniejszej”. Atena, Afrodyta i Hera stanęły do konkursu o ten tytuł, a rozstrzygającym był Parys. Mężczyzna przyznał zwycięstwo Afrodycie, ponieważ obiecała mu najpiękniejszą kobietę świata, którą okazała się Helena, żona króla Sparty Menelaosa. Królewicz trojański uprowadził więc Helenę, dlatego Trojanie i Achajowie (Grecy) stanęli przeciwko sobie. Greckim wojskiem dowodził Agamemnon, przy jego boku walczyli wielcy herosi, tacy jak Achilles, Odyseusz czy Ajaks. Wojownicy przez dziesięć lat oblegali Ilion, czyli Troję, by ostatecznie zdobyć ją podstępem. Wspierają ich bogowie: Atena, Posejdon i Hera. Z kolei Troi pomagają Afrodyta, Apollo oraz Ares. Epos opisuje epizod – zaledwie pięćdziesiąt dni – z ostatniego roku wojny trojańskiej.

Zobacz też:

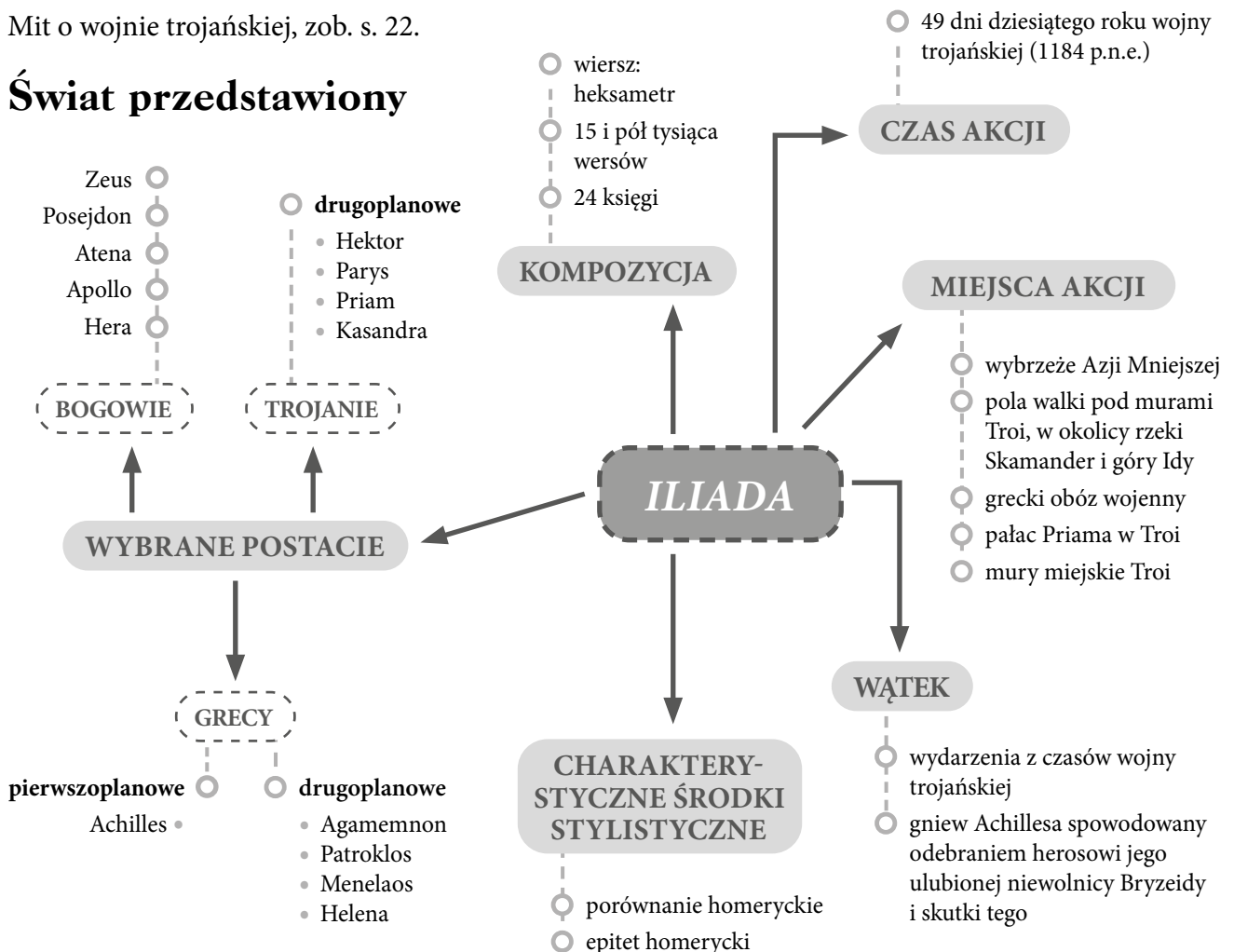
o autorze – s. 318

o gatunku (epos, epopeja) – s. 361

Kontekst

Mit o wojnie trojańskiej, zob. s. 22.

Świat przedstawiony

Charakterystyka postaci

Trojanie

Priam – starzec, król Troi, ojciec Parysa, Hektora oraz wieszczki Kasandry. Narażając się na śmierć, udaje się do obozu wroga, by wybłagać u Achillesa wydanie zwłok Hektora. Jest kochającym ojcem, pełnym rozpaczy po stracie syna. W Achillesie wzbudza litość.

Parys – królewicz trojański. Porwał Helenę, co stało się przyczyną wojny.

Hektor – królewicz trojański, jeden z najznakomitszych wojowników. Staje do walki, by służyć zagrożonej ojczyźnie, zabija w walce Patroklosa, którego pomylił z Achillesem. Ostatecznie ginie w pojedynku z Achillesem.

Kassandra – królowna trojańska, wieszczka, przepowiedziała upadek Troi.

Grecy

Helena – piękna żona króla Sparty Menelaosa, którą porwał królewicz Parys.

Menelaos – król Sparty, mąż Heleny.

Agamemnon – naczelný wódz greckich wojsk, starszy brat Menelaosa. Odebrał Achillesowi ulubioną niewolnicę Bryzeidę, czym doprowadził herosa do złości i odmowy udziału w dalszej walce.

Patroklos – przyjaciel Achillesa. Ubrany w jego zbroję walczył z Hektorem i poległ.

Achilles – syn bogini Tetydy i króla Peleusa, niezwykle odporny na zranienia, bowiem został przez matkę zanurzony w Styksie (zginął od strzały, która trafiła go w piętę – jedyny słaby punkt). Herosem rządziły skrajne emocje: gniew, złość, wściekłość – gdy Agamemnon odebrał mu Bryzeidę, gdy zaprzysiągł zemstę na zabójcy przyjaciela Patroklosa i gdy bezcześcił ciało Hektora, oraz szlachetność, litość, wspinałomyślność – gdy oddawał zwłoki Trojanina Priamowi.

Streszczenie

Epos opisuje epizod – zaledwie około pięćdziesiąt dni – z ostatniego roku wojny trojańskiej. Rozpoczyna się od inwokacji, w której narrator wyjaśnił, że tematem dzieła będzie gniew Achillesa i jego tragiczne skutki.

Agamemnon odebrał Achillesowi jego ulubioną niewolnicę Bryzeidę. Ten incydent był wynikiem wcześniejszych wydarzeń – Agamemnon porwał córkę Chryzesa, kapłana Apollina. Ojciec poprosił swojego boga o pomoc w odzyskaniu dziewczyny, dlatego Apollo zesłał na grecki obóz zarazę. Najpierw padało bydło, a następnie – żołnierze. Trwało to dziewięć dni. Achilles zwołał naradę, na której domagał się oddania Chryzeydy. Agamemnon niechętnie się zgodził, ale w ramach zemsty odebrał Achillesowi Bryzeidę. Znieważony heros wpadł we wściekłość i odmówił udziału w walce przeciw Trojanom, poprosił też matkę Tetydę o wstawiennictwo u Zeusa. Od tej pory Zeus przestał sprzyjać Grekom. Tetyda chciała, by Achajowie dotkliwie doświadczyli straty bohaterskiego herosa.

Trojanie coraz częściej wygrywali potyczki, bo wspierał ich Zeus, a Parys cieszył się względami bogini Afrodyty. Grekom sprzyjały Hera i Atena. Wojskom Agamemnona groziła klęska, dlatego Patroklos namawiał Achillesa, by ten wrócił na pole walki. Heros trwał w uporze, pozwolił jednak przyjacielowi założyć własną zbroję. To zgubiło Patroklosa. W ferworze walki został wzięty przez Hektora za Achillesa i zginął z ręki trojańskiego wojownika. Na wieść o tym Achilles zapomniał o gniewie, który nim miotał, i postanowił wziąć udział w walce, ale nie miał zbroi. Tetyda poprosiła więc boga Hefajstosa, by wykuł dla wojownika jeszcze lepszą (pancerz, nagolennice i hełm ze złotą kitą) oraz tarczę. Achilles wziął udział w ostatnim starciu Greków z Trojanami, a za zgodą Zeusa dołączyli do niego również

bogowie. Boski heros walczył zapamiętale, uśmiercił wielu wrogów i dotarł aż pod mury Troi, gdzie czekał na niego Hektor. Zanim zaczął się pojedynek, Hektor uciekał przed Achillem – trzy razy okrążył Troję. Stanął do walki dopiero po namowach Ateny przemienionej w jego brata Deifoba. Pojedynek herosów był zacięły, obaj byli dzielnymi wojownikami. Achilles śmiertelnie zranił Hektora w szyję. Trojanin poprosił o godny pochówek, ale Grek się nie zgodził. W gniewie, na oczach rodziców pokonanego Priama i Hekabe, zbezczeszczył zwłoki Hektora, przywiązując je do rydwanu, objeżdżając mury Troi i ostatecznie porzucając przed swym namiotem.

Po bitwie odbył się pogrzeb Patroklosa.

Pod osłoną nocy do obozu Greków przybył zrozpaczony król Priam, by prosić Achilleśa o wydanie ciała syna. Herosa tak bardzo wzruszyły smutek ojca i jego odwaga, że zezwolił królowi na pochówek Hektora, a nawet obiecał dziesięciodniowy rozejm, by można było odprawić uroczystości pogrzebowe.

Problematyka

Iliada jest dziełem o odważnych wojownikach, bohaterach, herosach, a także hołdem złożonym wielkiemu Achillesowi, który zyskuje sympatię i podziw czytelników mimo wybuchowości, zapalczywości, zapamiętania w gniewie. Epos ma charakter ponadczasowy, bo opisuje typowe, często skrajne emocje, które targają ludźmi, oraz uniwersalne wartości – miłość, przyjaźń, patriotyzm. Bohaterów przedstawia na dwa sposoby: jako wzorce osobowe (np. odpowiedzialny, szlachetny, poświęcający się dla Troi Hektor) oraz antywzorce (np. egoistyczny, narażający podwładnych i ojczyznę na niebezpieczeństwo i zagładę Parys).

Dlaczego czytamy *Iliadę*?

- ☞ Dzięki temu utworowi możemy przyjrzeć się cechom charakterystycznym eposu. Utwór ma zwartą kompozycję złożoną z dwudziestu czterech ksiąg podporządkowanych historii „gniewu” Achilleśa i poprzedzonych inwokacją. Na rozmiar poematu wpływają szerokie opisy dodatkowo spowalniające akcję (retardacja). Do słownika potocznego przeniknęły epitety stałe, których używał Homer, np. szybkonogi Achilles, gromowładny Zeus.
- ☞ *Iliada* jest cennym źródłem wiedzy na temat obyczajów, wierzeń starożytnej Grecji oraz zależności społecznych. Przedstawia grecki ideał człowieka, w którym harmonijnie łączą się piękno cielesne i moralne (kalokagatia).

OŚ CZASU

- 1 Gniew Achilleśa, największego greckiego herosa, z powodu odebrania mu przez wodza Agamemnona branki Bryzeidy.
- 2 Incydent jako wynik wcześniejszego zachowania Agamemnona (porwania Chryzeidy, córki kapłana Apollina; zarazy w obozie greckim z powodu zemsty Apolla; narady i nakazu oddania Chryzeidy ojcu).
- 3 Wycofanie się Achilleśa z udziału w walkach z Trojanami.
- 4 Wstawiennictwo matki Achilleśa, Tetydy, u Zeusa.
- 5 Kolejne porażki Greków na polu walki.
- 6 Achilles namawiany do walki przez przyjaciela Patroklosa.
- 7 Upór Achilleśa, oddanie zbroi Patrokłowski.
- 8 Śmierć Patroklosa z ręki trojańskiego królewicza Hektora.
- 9 Wykucie dla Achilleśa nowej zbroi przez Hefajstosa na prośbę Tetydy.
- 10 Ostatnia bitwa Trojan z Grekami z udziałem Achilleśa.
- 11 Wyzwanie przez Achilleśa Hektora na pojedynek.
- 12 Pojedynek, śmierć Hektora.
- 13 Zbezczeszczenie zwłok Hektora przez Achilleśa.
- 14 Wydanie Priamowi ciała Hektora przez Achilleśa.

SOFOKLES *ANTYGONA*

Geneza

Antygona powstała około 442 r. p.n.e., w czasach, gdy tragedia grecka przeżywała apogeum rozkwitu. Należy do najwcześniejszych z siedmiu ocalałych tragedii Sofoklesa. Kiedy ją wystawiał, miał ponad pięćdziesiąt lat.

Sofokles wystawił *Antygonę* podczas corocznego konkursu dramatycznego organizowanego w czasie Wielkich Dionizji, które były nie tylko uroczystością ku czci Dionizosa, ale także świętem teatru. Dionizje w Atenach trwały sześć dni, trzy ostatnie były zarezerwowane dla tragedii. Każdy z trzech zakwalifikowanych do konkursu poetów miał do dyspozycji cały dzień, w którym prezentował swą tetralogię (cztery utwory): trylogię tragiczną (trzy tragedie) oraz lekki, żartobliwy dramat satyrowy. W takim właśnie festiwalu uczestniczył Sofokles.

Zobacz też:

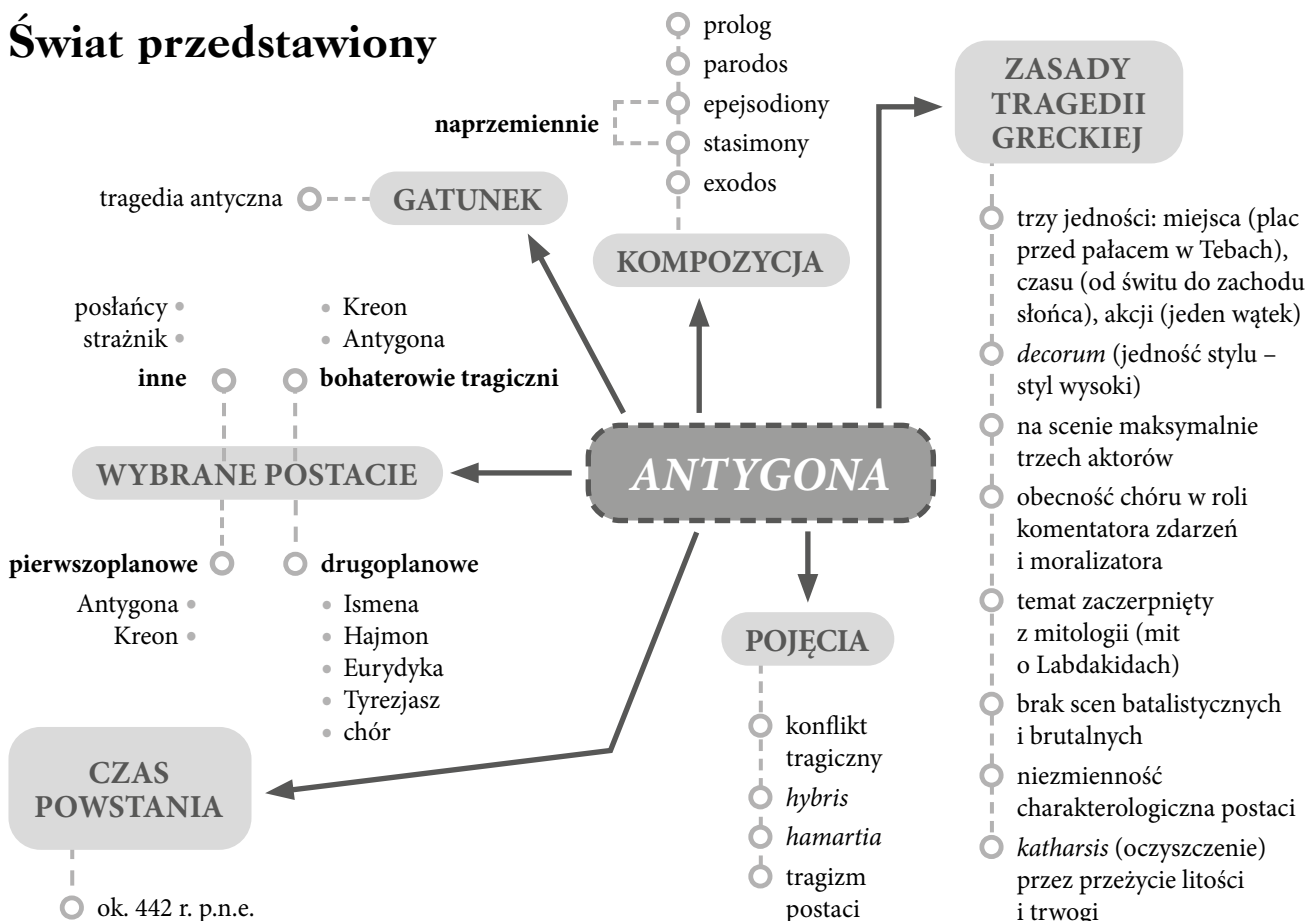
o autorze –
s. 346

o gatunku
(tragedia) –
s. 365

Czy wiesz, że...

Twórcza aktywność Sofoklesa trwała około sześćdziesięciu lat – pierwszą sztukę wystawił jako dwudziestoośmiolatek, nad ostatnią, nieukończoną (*Edyp w Kolonie*), pracował do śmierci. Co najmniej trzydzieści razy brał udział w corocznych konkursach dramatycznych i przynajmniej dwadzieścia razy zdobył pierwsze miejsce. Ateńczycy uwielbiali jego tragedie.

Świat przedstawiony

Kontekst

Sofokles zaczerpnął temat *Antygony* z mitologii, a dokładniej – z **mitu o Labdakidach**, który warto znać, by zrozumieć wybory i tragizm tytułowej bohaterki.

Wszystko zaczęło się od Zeusa, który zakochał się w pięknej Europie. Pod postacią byka porwał ją i uniósł w dalekie krainy. Zrozpaczony ojciec królowny wysłał swego syna Kadmosa na poszukiwania siostry. Młodzieniec, zgodnie ze wskazówkami wyroczni, podążał za krową, a w miejscu, gdzie się zatrzymała, założył miasto – Kadmeję. Następnie pokonał boga wojny Aresa, który pod postacią smoka zabijał jego towarzyszy, a kiedy za radą Ateny zasiał jego zęby w ziemi, wyrosły z nich rycerze, którzy stoczyli ze sobą bój. Ten, który pozostał przy życiu, Echion, był protoplastą tebańskich książąt.

Jednym z następców Kadmosa był Labdakos, który miał syna Lajosa. Wyrocznia delficka ostrzegła Lajosa, że zginie on z ręki męskiego potomka, kiedy więc urodził mu się syn, kazał porzucić go w górach. Dziecko uratował pewien pasterz, który oddał je pod opiekę bezdzietnym władcom Koryntu – Polibosowi i Meropie. Król i królowa przygarnęli niemowlę, otoczyli miłością i wychowali jak własne dziecko. Nadali mu imię Edyp. Kiedy chłopak dorósł, z różnych stron zaczęły do niego docierać plotki, że jest podrzutkiem. Zaniepokojony udał się po radę do wyroczni delfickiej, gdzie usłyszał straszną przepowiednię – że zabije własnego ojca i ożeni się ze swoją matką. Ponieważ Polibos zapewniał go, że jest jego prawdziwym ojcem, Edyp postanowił opuścić koryncki dwór i pójść, gdzie go oczy poniosą. W drodze, na jednej z górskich przełęczy wdał się w spór z nieznajomym, który nie chciał ustąpić mu z drogi. Doszło do bójki, w trakcie której Edyp zabił mężczyznę. Nie miał pojęcia, że był to jego prawdziwy ojciec – Lajos, król Teb.

Edyp dotarł w pobliże Teb, gdzie dowiedział się, że miasto gnębi Sfinks – potwór o ciele lwa oraz twarzy i piersiach kobiety. Sfinks zatrzymywał każdego, kto zbliżał się do miasta, i zadawał mu zagadkę. Jeśli nie uzyskał prawidłowej odpowiedzi, zabijał nieszczęśnika. Zagadka brzmiała tak: co to za zwierzę, które rano chodzi na czterech nogach, w południe na dwóch, a wieczorem na trzech?

Kreon, szwagier Lajosa, który objął po nim władzę w Tebach, ogłosił, że ten, kto uwolni miasto od Sfinksa, pojmie za żonę Jokastę, wdowę po Lajosie, i obejmie rządy w królestwie.

Zagadkę rozwiązał Edyp (odpowiedź otrzymał we śnie) – oznajmił, że to człowiek: rano, czyli w okresie niemowlęcym, chodzi na czworakach, w południe, czyli w dojrzałym wieku, na dwóch nogach, a wieczorem, czyli w wieku podeszłym, na trzech, bo podpira się laską. Pokonany Sfinks rzucił się w przepaść, zaś Edyp pojawił się w Tebach witany jako bohater. W nagrodę otrzymał tron i rękę wdowy po Lajosie – Jokasty. Tak więc wypełniła się druga część przepowiedni – Edyp ożenił się z własną matką. Z ich związku przyszło na świat czworo dzieci: Eteokles, Polinejkes, Antygona i Ismena.

Tymczasem na Teby zaczęły spadać klęski: zboża nie rodziły ziarna, dzieci przychodziły na świat martwe, a ziemia była jałowa. Tyrezjasz odkrył prawdę – winę za klęski ponosi Edyp, który dopuścił się ojcobójstwa i kazirodztwa. Na wieść o tym Jokasta popełniła samobójstwo (powiesiła się), a Edyp wykłął sobie oczy i w żebraczych łachmanach opuścił miasto. Prowadziły go córki – Antygona i Ismena. Zmarł w Kolonos, w pobliżu Aten.

W Tebach Eteokles i Polinejkes podzielili się władzą – każdy z nich miał ją sprawować przez rok. Eteokles rządził pierwszy, ale po roku odmówił oddania berła bratu. Rozgniewany Polinejkes schronił się w Argos, u króla Adrasta. Ożenił się z jego córką, a później wraz z teściem zorganizował wyprawę przeciw Tebom. Tebańczycy odparli wroga, jednak na polu bitwy polegli obaj bracia. Władzę w Tebach znów objął Kreon. Zakazał pogrzebać ciało Polinejkesa jako zdrajcy, ale jego siostra Antygona złamała ten zakaz. Za karę została zamurowana w sklepionej piwnicy.

Charakterystyka postaci

Bohaterowie pierwszoplanowi

Antygona – siostra Eteoklesa, Polinejesa, Ismeny, córka Edypa i Jokasty, siostrzenica Kreona. Nie wiadomo dokładnie, ile ma lat, biorąc jednak pod uwagę fakt, że nie jest zamężna, ale ma narzeczonego, można przypuszczać, że nie skończyła jeszcze 18. roku życia. Jest córką poprzedniego władcy Teb, Edypa. Antygona cechują duma, odwaga, samodzielność, wierność prawom boskim, rodzinnym, a przede wszystkim wierność uczuciu. Jest inteligentna, energiczna, porywcza, ma własne zdanie i potrafi go bronić. W imię wierności swym zasadom buntuje się przeciwko Kreonowi, łamiąc ustanowiony przez niego zakaz grzebania zwłok Polinejesa. Odważnie przyznaje się do swego czynu, nie oczekuje ulgowego traktowania z racji swego pochodzenia i bliskiego pokrewieństwa z władcą. Liczy się z konsekwencjami i z dumą przyjmuje wyrok Kreona. Nie czeka na zasądzoną śmierć, popełnia samobójstwo.

Kreon – prawowity władca Teb, brat Jokasty, wuj Antygony, mąż Eurydyki, ojciec Hajmona. Jako władca jest odpowiedzialny za przywrócenie porządku w państwie, zapewnienie spokoju poddanym i sprawiedliwe rządy. Uważa, że prawa ustanowione przez człowieka są ważniejsze niż prawa boskie, które nie mogą ograniczać kompetencji rządzących, kierujących się dobrem państwa. Szanowanie przez obywateli obowiązujących praw uznaje za gwarancję porządku w kraju i bezwzględny obowiązek każdego z mieszkańców. Musi dbać o swój autorytet, nie może pozwolić sobie na słabość, brak konsekwencji, faworyzowanie rodziny, przedkładanie spraw osobistych nad państwowe. Wydany przez niego zakaz grzebania zwłok Polinejesa jest surowy, ma jednak służyć jako ostrzeżenie: zdrajca musi zostać ukarany.

Kreon to wielki przegrany i właściwie najtragiczniejszy z bohaterów *Antygony*. Po samobójstwie Antygony, Hajmona i Eurydyki, potępiany przez lud, który opowiedział się po stronie zbuntowanej dziewczyny, pozostaje sam na placu boju, a właściwie – na poboju. Jest samotny, skazany na rozpacz i wyrzuty sumienia po utracie najbliższych. Ponosi klęskę jako człowiek i jako władca, bo lud widzi w nim tyrana, a nie sprawiedliwego władcę, który działał w imię dobra poddanych.

Bohaterowie drugoplanowi

Ismena – siostra Antygony. Podobnie jak ona kocha obu braci i jest wstrząśnięta ich śmiercią. Stanowi jednak przeciwieństwo dumnej i odważnej Antygony. Jest cicha, uległa, pełna obaw, respektuje prawa wydane przez władcę, godzi się z miejscem wyznaczonym kobiecie w społecznej hierarchii, uważa, że bohaterskie czyny, wojna i polityka są domeną mężczyzn. Nie jest jednak tchórzliwa (co pochopte można by jej zarzucić, choćby na podstawie rozpoczynającej dramat rozmowy z Antygona). Swą szlachetność i odwagę poświadcza, kiedy powodowana siostrzaną miłością i solidarnością jest gotowa wziąć współodpowiedzialność za czyn Antygony i wspólnie z nią ponieść karę. I to właśnie Ismena odważa się zwrócić uwagę Kreonowi, że wydając wyrok na Antygona, niszczy życie kochającego ją Hajmona.

Hajmon – syn Kreona, ukochany Antygony. On również jest uwikłany w konflikt niemożliwych do pogodzenia racji. Kocha ojca i chciałby go szanować, respektować jego prawa. Ośmiela się jednak przedstawić mu swoje racje i odważnie ich bronić. Kieruje się miłością do Antygony, czym naraża się na kpiny i pogardę ojca. W ostrym starciu z Kreonem zarzuca mu zaślepienie władzą, nieliczenie się z wolą poddanych, ponieważ lud opowiada się po stronie Antygony. Z jego ust padają ważne słowa: „Marne to państwo, co li panu służy”.

Eurydyka – żona Kreona. Po śmierci Hajmona popełnia samobójstwo.

Tyrezejasz – niewidomy starzec obdarzony darem przepowiadania przyszłości. Cieszy się zaufaniem Kreona. Krytykuje postępowanie władcy, usiłuje nakłonić go do odwołania decyzji, a kiedy mu się to nie udaje, przestrzega przed katastrofą, którą Kreon sam na siebie ściąga.

Chór – od pierwszego wejścia przez cały czas jest obecny na scenie. Tworzą go tebańscy starcy, doradcy Kreona, których ten wezwał na radę. Rola chóru polega głównie na uzupełnianiu i komentowaniu wydarzeń, a także wyrażaniu opinii o bohaterach i przekazywaniu nauk moralnych.

Inni bohaterowie

Strażnik, Posłaniec pierwszy, Posłaniec drugi, Przodownik chóru

Streszczenie

Nocą Eteokles i Polinejkes zginęli w bratobójczej walce. Przed świtem Antygona poinformowała siostrę Ismenę, że wbrew zakazowi króla Teb Kreona postanawia pochować Polinejkesa. Liczyła na pomoc siostry, ta jednak odmówiła, gdyż obawiała się konsekwencji – kary śmierci.

Kreon zwraca się do tebańskich starców, którzy służyli radą poprzednim władcom Teb – Lajosowi, Edypowi, a później jego synom. Uzasadnia swą władzę i przedstawia poglądy na istotę rządzenia. Deklaruje się jako władca kierujący się dobrem ogółu, odpowiedzialny za państwo i poddanych, sprawiedliwy. Powtarza oficjalnie swój zakaz grzebania zwłok Polinejkesa (można się domyslać, że wcześniej ogłosił go żołnierzom na pobojuwisku, stąd wiedza Antygony). Zaraz po tym pojawia się strażnik z wiadomością, że zakaz Kreona został złamany: ktoś przysypał ziemią zwłoki zdrajcy, dokonując w ten sposób symbolicznego pogrzebu. Z jego opowieści wynika, że sprawca nie zostawił żadnych śladów i że na ledwo przysypanych warstwą piasku zwłokach nie widać śladów zwierząt. Chór poczytuje to za cud – efekt boskiej interwencji. Kreon nie przyjmuje takiej interpretacji. Jest przekonany, że bogowie są po jego stronie, a pochówku dokonał ktoś dla zysku, przekupiony przez jego wrogów, ma bowiem świadomość, że nie cieszy się popularnością wśród poddanych. Pod groźbą surowej kary żąda od strażnika schwytania sprawcy i przyprowadzenia go przed swe oblicze.

Strażnik prowadzi przed oblicze Kreona Antygone schwytaną przy zwłokach Polinejkesa. Z jego relacji dowiadujemy się, że około południa dziewczyna pojawiła się przy odsłoniętym przez strażę ciele brata, by dokończyć obrzędów pogrzebowych. Dzięki wichurze, która się rozpętała, była niewidoczna dla strażników, którzy obrali sobie stanowisko na pobliskim wzgórzu. Kiedy opadł pył i kurz, zobaczyli dziewczynę dopełniającą przy zwłokach brata obrzędu pochówku. Nie stawiała oporu, kiedy przyszli ją pojmać. Zapytana przez władcę, potwierdza słowa strażnika, a także fakt, że wiedziała o zakazie Kreona. Wygłasza swe przekonanie o wyższości praw boskich (które nakazują grzebanie zmarłych) nad ludzkimi.

Kreon zapowiada surowe ukaranie Antygony – nie tylko za złamanie zakazu, ale także za jej postawę pełną pychy i dumy. Nie może znieść, że dziewczyna nie uszanowała jego polecenia, a w dodatku się tym przechwała. Poleca przyprowadzić Ismenę, jest bowiem przekonany, że pomagała siostrze w pochówku Polinejkesa. Zamierza ukarać obie kobiety. Ismena, choć nie brała w tym wydarzeniu udziału, chce wziąć na siebie połowę winy. Antygona jednak nie zgadza się na to.

Hajmon, syn Kreona i narzeczony Antygony, przychodzi wstawić się za ukochaną. Władca przypomina mu o obowiązku posłuszeństwa względem ojca. Tłumaczy, że przestrzeganie prawa jest gwarancją porządku w państwie. Hajmon przekazuje mu opinie ludu, który opowiada się po stronie Antygony, w Kreonie zaś widzi bezwzględного tyrana. Mówi ojcu, że obowiązkiem władcy jest liczyć się z głosem ludu. Kreon wyraża swą pogardę dla syna – Hajmon przemawia w imię miłości do kobiety, co u Kreona

wzbudza wstręt. Młodzieniec, widząc nieprzejednaną postawę ojca, zapowiada zerwanie z nim więzi (jego słowa można też odczytać jako zapowiedź samobójstwa). Kreon obstaje przy swej decyzji – nie zamierza cofnąć wyroku na Antygonę.

Antygona ze łzami w oczach żegna się ze słońcem, wyraża żal, że ominą ją radości życia, które tak wcześniej porzuca.

Kreon nie odwołał swego wyroku – skazał Antygonę, ignorując głosy syna, Ismeny i ludu. Pojawia się Tyrezjasz, wieszcz, wróżbita, doradca tebańskich władców, próbujący nakłonić Kreona do cofnięcia decyzji, ale ten mu nie ufa – podejrzewa, że wróżbiarz jest w zмовie z jego wrogami, którzy uknuli przeciw niemu intrygę. Tyrezjasz przepowiada mu śmierć syna, żałobę w domu i konflikt w państwie. Kreon za radą chóru zamierza odwołać swe rozkazy, uwolnić Antygonę i pochować Polinejkesa.

Niestety było już za późno. Kreonowi i Eurydyce posłaniec przyniósł wiadomość o samobójstwie Antygony i Hajmona. Gdy Kreon lamentował nad śmiercią syna, posłaniec powiadomił go o samobójstwie Eurydyki. Osamotniony władca pogrążył się w rozpacz, a chór pouczył o wyższości praw boskich nad ludzkimi.

Problematyka

Antygona należy do dzieł tworzących kanon literatury europejskiej. Porusza tematy obecne w tragedii greckiej: konflikt równorzędnych racji (np. moralnych, społecznych), który doprowadza bohatera do klęski, a nawet śmierci. Każdy z bohaterów tragedii wysuwa jedną z ról życiowych na pierwszy plan, a inne spycha na dalszy. Antygona woli być kochającą siostrą niż posłuszną poddaną, mimo że na szali leży jej życie. Dla niej nadrzędne są prawa boskie, a nie te, które ustanowił człowiek. Uważa, że im właśnie powinna być wierna, bo kiedyś, po śmierci, będzie osądzona z ich przestrzegania i wypełniania. Takim myśleniem skazuje się na śmierć, ale nie waha się bronić tego, co dla niej najważniejsze. Kreon natomiast wybiera rolę silnego władcy, trzymającego państwo twardą ręką, karzącego oportunistów, ale rezygnuje z innych ważnych ról życiowych – przestaje być troskliwym ojcem, mężem i wujem. Hajmon z kolei musi wybrać pomiędzy miłością do ojca i posłuszeństwem wobec władcy a ukochaną kobietą i byciem wspierającym narzeczoną. Ten wybór również jest tragiczny.

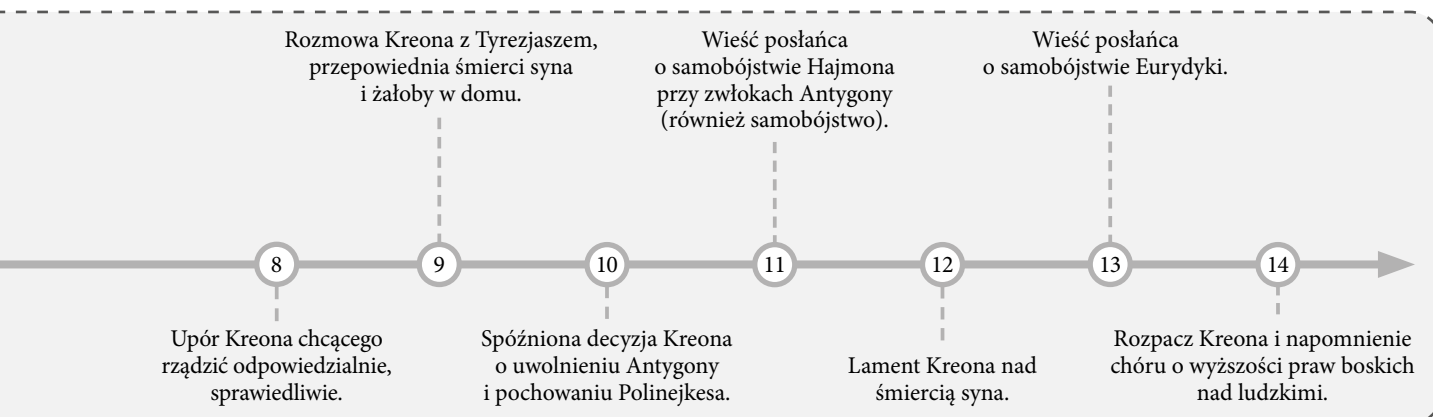
Kreon, przedkładając prawa ludzkie nad boskie, wykazał się *hybris*, czyli pychą. Zuchwalstwo ściągnęło na bohatera karę – utracił syna i żonę oraz szacunek poddanych. Popełnił błąd (*hamartia* – wina tragiczna), myśląc, że władca musi być apodyktyczny i bezwzględny, by utrzymać władzę. Stał się bohaterem tragicznym, który ściągnął na siebie katastrofę. Kreon, pozornie niezłomny i nieprzejednany, potrafi uznać swój błąd. Jest gotów odwołać wydane rozkazy, niestety, okazuje się, że jest już za późno.

Antygonę można odczytywać jako dzieło ponadczasowe, bo zawiera uniwersalne przesłania. Najważniejsze z nich mówią o prawie każdego do godności, konieczności traktowania z szacunkiem nawet wroga, prawie do godnej śmierci, obowiązku humanitarnego traktowania pokonanych, jeńców, zakładników. Ukazuje również wartość buntu. *Antygona* jawi się jako wzór człowieka, który w celu chronienia wyznawanych przez siebie wysokich moralnie wartości jest gotowy poświęcić życie.

Dlaczego czytamy *Antygonę*?

- ☞ To klasyka, którą trzeba znać – jedna z najlepszych i najbardziej znana spośród zachowanych tragedii antycznych. *Antygona* ma budowę charakterystyczną dla antycznej tragedii greckiej: zaczyna się od prologu, czyli sceny wprowadzającej w fabułę; następnie zaczyna się parodos, czyli pieśń chóru wchodzącego na scenę; dalej są naprzemiennie epejsodiony (wypowiedzi bohaterów) i stasimony (pieśni chóru, którego zadaniem jest zapowiadanie wydarzeń, komentowanie wydarzeń, wypowiadanie prawd o charakterze uniwersalnym); tragedię kończy exodos, czyli pieśń chóru schodzącego ze sceny. Akcja typowej tragedii antycznej trwa nie dłużej niż dwadzieścia cztery godziny (w *Antygonie* – od świtu do zachodu słońca), rozgrywa się w jednym miejscu (w *Antygonie* przed pałacem w Tebach, a o wszystkich innych lokalizacjach widzów powiadają posłańcy i chór) i dotyczy jednego wątku (jedność miejsca, czasu i akcji). Dla tragedii antycznej charakterystyczna jest też liczba aktorów występujących w jednej „scenie” – jest ich maksymalnie trzech, nie licząc chóru, który nieustannie towarzyszy grającym. Ponadto w tragedii nie ma ukazanych scen batalistycznych i drastycznych (o samobójstwach donoszą na przykład posłańcy), a bohaterowie mówią wyłącznie językiem pełnym patosu (zasada decorum, czyli czystości stylu).
- ☞ Dzięki niej dowiesz się, w jaki sposób tragedia oddziaływała na starożytnych, jakie uczucia i emocje wzbudzała. Dzięki obejrzeniu *Antygony* zgromadzeni na widowni mieli przeżyć katharsis, czyli poczuć litość z powodu nieszczęścia niewinnego człowieka i trwogę spowodowaną świadomością, że sami są do niego podobni – a wszystko po to, by wyzwolić się z tych dwóch uczuć i uzyskać oczyszczenie.
- ☞ Prowokuje do zadawania ważnych pytań: o istotę władzy, prawa i obowiązki władcy, zakres jego kompetencji, źródła konfliktu między rządzącym a rządzonymi, samotność rządzących, źródła konfliktu na linii jednostka–państwo, cenę, jaką trzeba zapłacić za bunt w imię miłości i wierności zasadom moralnym, bezradność człowieka wobec wyroków losu, siłę miłości.
- ☞ Jest źródłem licznych motywów: buntu, miłości, odpowiedzialności władcy, przeznaczenia, cierpienia, konfliktu racji, obrony własnych ideałów nawet za cenę życia.
- ☞ Bo lubimy buntowniczkę...

HOMER ODYSEJA

Geneza

Odyseja jest eposem późniejszym od *Iliady*, powstała prawdopodobnie w połowie VIII w. p.n.e. W pewnym sensie stanowi dalszy jej ciąg, bowiem jest historią dziesięciu lat powrotu Odyseusza do rodzinnej Itaki po wojnie trojańskiej. Składa się z 24 pieśni, których akcja rozgrywa się w ciągu 40 dni, ale liczne retrospekcje pozwalają odtworzyć całą tułaczkę herosa. Co ciekawe, wbrew założeniom gatunku do eposu został wprowadzony narrator pierwszoosobowy – w pieśniach IX–XII – i jest nim sam Odyseusz relacjonujący swoje przygody podczas uczyty u króla Alkinoosa.

Zobacz też:

o autorze –
s. 318

o gatunku (epos,
epopeja) – s. 361

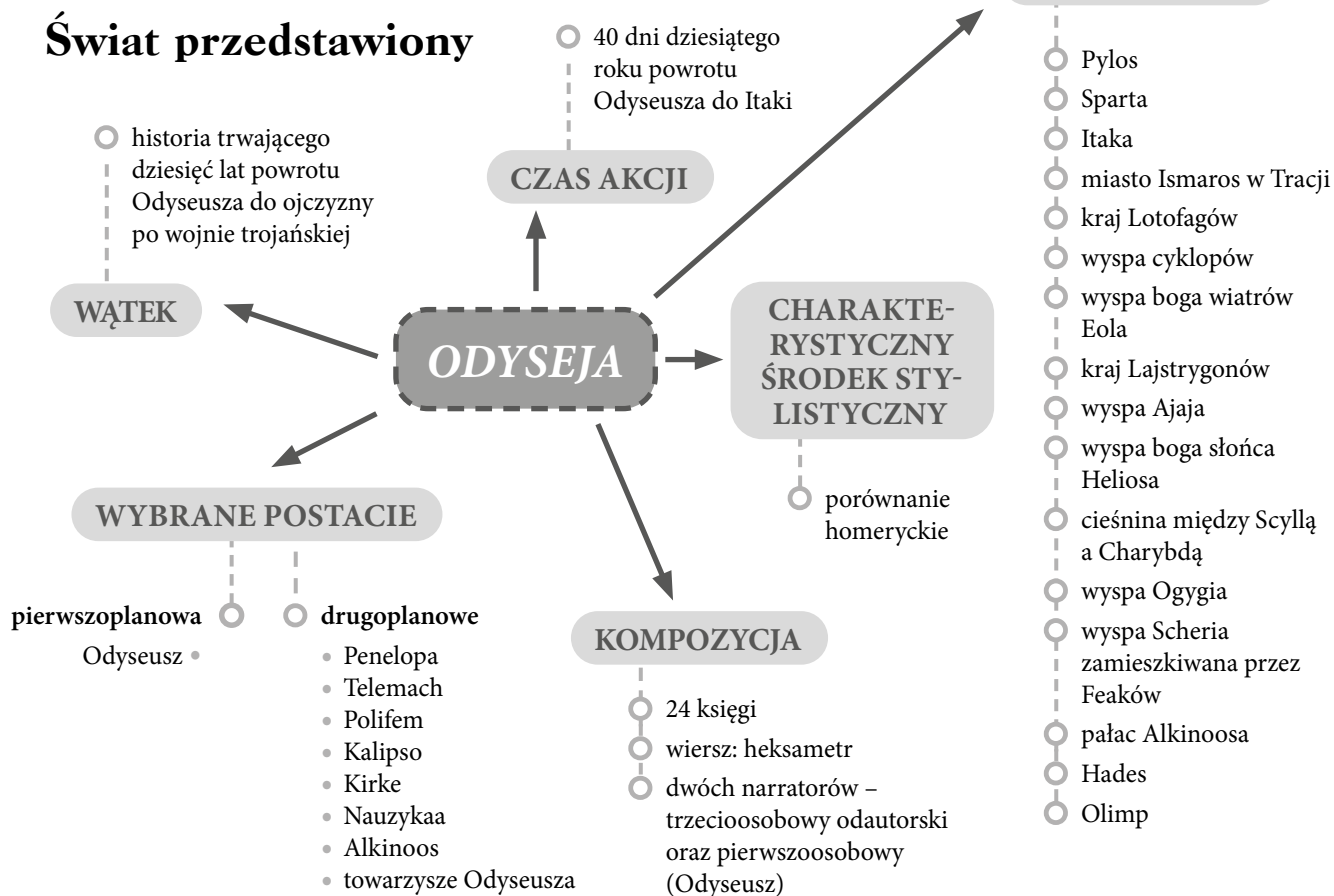
Czy wiesz, że...

W Grecji na Peloponezie, w Olimpii, gdzie w starożytności odbywały się igrzyska, greccy i niemieccy archeolodzy odnaleźli najstarszy zapisany fragment *Odysei* Homera. Gliniana tabliczka z trzynastoma wersami heksametru XIV pieśni pochodzi prawdopodobnie z III w.

Kontekst

Mit o wojnie trojańskiej, zob. s. 22.

Świat przedstawiony

Charakterystyka postaci

Bohater pierwszoplanowy

Odyseusz – król Itaki, główna postać *Odysei*. Był mężem Penelopy i ojcem Telemacha. Opuścił ojczyznę, by wziąć udział w wojnie trojańskiej, którą dzięki jego sprytowi i pomysłowości wygrali Grecy. Pod Troją wykazał się dyplomacją i rozważą. Dziesięć lat trwała jego podróż powrotna z wojny do Itaki. Była pasmem niebezpiecznych przygód, z którymi heros poradził sobie dzięki mądrości i sprytowi.

Bohaterowie drugoplanowi

Polifem – cyklop, syn Posejdona. Uwięził w jaskini Odyseusza i jego towarzyszy. Kilku z nich pożarł. Odyseusz oślepił go, by umożliwić ucieczkę.

Kalipso – nimfa z wyspy Ogygia, na której przez siedem lat więziła Odyseusza. Kochała herosa, obiecała mu wieczną młodość i nieśmiertelność za jego uczucie. Zeus przez posłańca Hermesa nakazał jej uwolnić Odyseusza.

Kirke – czarodziejka z wyspy Ajaja. Towarzyszy Odyseusza zamieniła w wieprze, uwiodła herosa, miała z nim kilkoro dzieci.

Nauzykaa – córka władcy Feaków. To ona znalazła Odyseusza wyrzuconego na morski brzeg wyspy Scheria. Zaopiekowała się nim i zaprowadziła do królewskiego pałacu. Pokochała herosa i ze smutkiem się z nim rozstała.

Penelopa – wierna żona króla Itaki, dwadzieścia lat czekała na powrót Odyseusza. Aby uchronić się przed zalotnikami, obiecała, że wyjdzie powtórnie za mąż, gdy utka całun żałobny dla Leartesa, ojca Odyseusza. Nocami pruć to, co utkała w dzień, by zyskać na czasie.

Telemach – syn Odyseusza i Penelopy.

Streszczenie

Narrator informuje, że opowie historię Odyseusza, który po wygranej wojnie trojańskiej nie wrócił do rodzinnej Itaki, bowiem więzi go nimfa Kalipso. Na radzie bogów Atena poprosiła Zeusa o łaskę dla Odyseusza, który pragnął wrócić do domu, do żony Penelopy i syna Telemacha. Zeus zdecydował się pomóc Odyseuszowi, ale nie mógł powstrzymać Posejdona, który mścił się na Odyseuszu za oślepienie jego syna, cyklopa Polifema. Atena przebrana za mężczyznę udała się do Itaki, by porozmawiać z Telemachem. Tymczasem na Itace podczas nieobecności króla Odyseusza Penelopa zmagiała się z zalotami konkurentów. Za namową Ateny Telemach wyruszył do Pylos do Nestora, by tam szukać informacji o zaginionym ojcu, a następnie do Sparty, do Menelaja i Proteusza, od których dowiedział się, że Odyseusz był widziany na wyspie nimfy Kalipso. Tymczasem na wspomnianej wyspie Kalipso zwróciła wolność Odyseuszowi i poradziła, by zbudował tratwę, na której odpłynie do Itaki. Rozzłoszczony Posejdon rozpętał burzę, co spowodowało, że ledwo żywy dotarł do brzegu wyspy Feaków, gdzie w szalasie odnalazła go Nauzykaa, córka króla. Służące królowy wykapały i ubrały Odyseusza, a Atena przywróciła mu młodość i urodę, po czym Nauzykaa zaprowadziła go do pałacu Alkinoosa. Podczas uczyty Odyseusz opowiedział przygody swoje i towarzyszy podróży, m.in. zjedzenie u Lotofagów kwiatów lotosu wywołujących zapomnienie; oślepienie i oszukanie cyklopa Polifema; zamienienie towarzyszy w świnie przez czarodziejkę Kirke i spędzenie u niej roku; zejście do Hadesu, by porozmawiać z Terejaszem; przepłynięcie obok kraju Syren; opłynięcie Scylli i Charybdy; uwięzienie przez nimfę Kalipso, która chciała, by został jej mężem. Wkrótce Feakowie na polecenie Alkinoosa odwieźli Odyseusza na Itakę i śpiącego wynieśli ze statku na brzeg wyspy. Tam już czekała Atena pod przebraniem pastuszka i gdy Odyseusz się

obudził, powiedziała mu, gdzie się znajduje. Potem wspólnie zastanawiali się, jak przepędzić zalotników Penelopy. Odyseusz zamieszkał u Eumajosa, wiernego poddanego. Tymczasem Atena we śnie ukazała się Telemachowi i poradziła, by wracał do Itaki, co młodzieńcowi udało się mimo zasadzki przygotowanej przez Amajosa, najgroźniejszego konkurenta do ręki Penelopy. W domu Eumajosa doszło do spotkania Odyseusza z synem. Atena przemieniła Odyseusza w żebraka, by nierozpoznany mógł rozprawić się z zalotnikami Penelopy. Na dworze królewskim rozpoznali go jedynie pies i stara niania (po bliźnie na nodze). Penelopa opowiedziała żebrakowi o swojej miłości do męża i oszukiwaniu konkurentów (w dzień tkła ślubny welon, a w nocy go pruć). Nazajutrz Telemach zaproponował konkurentom matki konkurs – kto naciągnie cięciwę na łuk Odyseusza i przestrzeli dwanaście toporów ustawionych rzędem, zostanie mężem Penelopy. Każdy z zalotników poniósł klęskę. Do zawodów stanął więc Odyseusz i bez trudu wykonał zadanie. Zwyciężył, po czym zgładził zalotników. Na koniec Atena powstrzymała bratobójczą wojnę i poprosiła, by król Itaki pojednał się ze swoim ludem.

Problematyka

Postać Odyseusza wiąże się z toposem *homo viator*, czyli symbolem człowieka podróżującego, tułającego się, wędrowca. Tułaczkę Odyseusza można odczytywać jako metaforę życia obfitującego nie tylko w niebezpieczeństwa, zagrożenia, pokusy, ale również w niezwykle przygody. W czasie podróży bohater poznaje ludzi i różne postacie z mitologicznego świata, doświadcza skrajnych emocji, musi zwalczać własne wady i słabości, wykazywać się odwagą, odpowiedzialnością i pomysłowością. W ciągu dziesięciu lat zmienia się, dojrzewa, odkrywa wartość życia w ukochanej ojczyźnie przy żonie Penelopie, synu Telemachu i starym ojcu Laertesie.

Epos w pewnym sensie jest romansem opowiadającym o rozłące kochanków i ich ponownym złączeniu po wielu, licznych latach oraz licznych przeszkodach. *Odyseja* ukazuje interesujące kobiety

